

Bijtijds⁰⁵

e-Magazine

Wetenschappelijk Bureau BBB

 WETENSCHAPPELIJK
BUREAU
BBB

Wat we doen!

Het Wetenschappelijk Bureau BBB is een vernieuwend politiek wetenschappelijk bureau waar denkers en doeners elkaar ontmoeten. Vanuit het gedachtegoed van BBB doen wij onderzoek, publiceren wij rapporten, geven wij lezingen en organiseren wij bijeenkomsten. Zo dragen wij bij aan actuele kennisinzichten en signalen ten dienste van de samenleving.

Met deze inzichten en onderzoek, dragen wij bij aan het maatschappelijke debat ten behoeve van de burgers op alle politieke niveaus: gemeentelijk, provinciaal, nationaal, binnen waterschappen en Europees.

Wij willen de Nederlandse samenleving inspireren met nieuwe ideeën en praktische aanbevelingen, gebaseerd op wetenschappelijk of toegepast onderzoek. Met gezond verstand. Onze benadering is niet hoogdravend of afstandelijk, maar juist nabij, dienstbaar en in samenwerking met partners, met het oog op een BBBeter Nederland voor alle burgers, in het algemeen belang.

Activiteiten

De stichting stelt haar onderzoeksagenda onafhankelijk vast, met een zekere afstand tot de dagelijkse politieke hectiek, terwijl ze tegelijkertijd verbonden blijft met zowel de Vereniging als de politieke fracties van BBB.

Onderzoek

Het Wetenschappelijk Bureau BBB onderzoekt belangrijke maatschappelijke onderwerpen voor de leden en alle delen van BBB en publiceert hierover. Ook deelt het Wetenschappelijk Bureau de inzichten met de Nederlandse samenleving als geheel via deze website.

Lezingen en bijeenkomsten

Naast onderzoek organiseert het Wetenschappelijk Bureau BBB lezingen en thema- en publieksbijeenkomsten. Vanuit deze activiteiten komen wij ook tot politieke adviezen en aanbevelingen.

Beste lezers,

De toekomst van ons land en onze leefomgeving laat zich niet vangen in spreadsheets, modellen of ideologische schema's die achter beeldschermen worden bedacht. Hoe verfijnd en indrukwekkend ook, ze blijven uiteindelijk abstracties van een werkelijkheid die zich niet volledig laat berekenen of voorspellen. Beleid dat zich te veel verankert in deze theoretische werkelijkheden, dreigt los te raken van de wereld waarin mensen daadwerkelijk leven.

We moeten leren opnieuw te kijken met eigen ogen. Stap naar buiten, nu de lente zich aandient, en ervaar met al je zintuigen wat een omgeving leefbaar maakt. Zie hoe groen het is, hoe water rust brengt, hoe mensen elkaar ontmoeten en hun omgeving vormgeven. Hoor de geluiden van een wijk, voel de lucht, ruik de verandering van het seizoen, het zijn deze directe ervaringen die ons iets leren wat geen grafiek kan overbrengen.

Een leefbare toekomst vraagt om waarneming, betrokkenheid en gezond verstand. Door goed te kijken naar wat er werkelijk toe doet, kunnen we keuzes maken die niet alleen kloppen op papier, maar ook in de praktijk bijdragen aan een omgeving waarin iedereen zich thuisvoelt.

Voor u ligt een nieuw nummer van Bijtijds. Met opinies, en artikelen over diverse onderwerpen. Een centrale bijdrage in dit nummer komt vanuit Brussel: Naar aanleiding van de overstap van de BBB-parlementsleden Jessika van Leeuwen en Sander Smit van de EVP naar de ECR-fractie in het Europees Parlement zijn wij als redactie bij hen op bezoek geweest in Brussel voor een interview.

Voorafgaand aan deze overstap naar de ECR heeft het Wetenschappelijk Bureau onderzoek gedaan naar de positionering van BBB in het Europees Parlement. Wilt u dit lezen of hier meer over weten? Kijk dan op onze website: www.wetenschappelijkbureaubbb.nl of stuur een berichtje aan wetenschappelijkbureau@boerburgerbeweging.nl

Wij wensen u veel leesplezier!

Namens de redactie,
Stephan Nuij

Inhoud

<u>Je wás erbij, dus je bént erbij...</u>	4
<u>BBB Europa Interview met Sander en Jessika</u>	8
<u>Dementie Conferentie in 2026: Wetenschap, Preventie en Publieke Verantwoordelijkheid</u>	16
<u>Opinie stuk: De onbalans op de woningmarkt</u>	22
<u>Van landschap naar landbouw, en van landbouw naar systeemvraag</u>	26

Je wás erbij, dus je bént erbij...

Pleidooi voor invoering van de strafrechtelijke groepsaansprakelijkheid van ieder groepslid naar het voorbeeld van de privaatrechtelijke groepsaansprakelijkheid.

Mart Kievits

Stel, een groep van vier personen loopt langs een winkel en één ervan begint te beuken tegen de ruit: cool en vet gaaf', tóch? De ruit breekt en het viertal gaat er vandoor. Even later worden zij door de politie aangehouden. Nu heeft de politie strafrechtelijk gezien een groot bewijsprobleem. Wie precies van deze vier heeft de ruit vernield? Het viertal heeft er alle belang bij om te zwijgen in alle talen. Zwijgen (gebruik maken van hun zwijgrecht) werkt in ieders voordeel!

Waarom?

Eén van de pijlers van ons strafrechtelijk systeem is, dat ons strafrecht zich kenmerkt door "individueel schuldstrafrecht". Dit houdt in dat de officier van justitie moet stellen en bewijzen wie precies van deze vier dé handeling heeft verricht die tot de breuk van de ruit leidde (individueel). Bovendien moet (voor het strafbare feit vernieling) worden bewezen dat de dader deze breuk ook écht heeft gewild (verwijtbaarheidsgradatie/schuldstrafrecht). Wie van de vier heeft tegen de ruit gebeukt met de opzet (met de intentie) om deze te vernielen? Lukt het de politie niet om tegen de dader (formeel nog verdachte) strafrechtelijk bewijs te leveren, dan gaat hij vrijuit.

Dan kan het strafbaar feit door de officier niet wettig én overtuigend worden bewezen (artikel 348-350 Wetboek van strafvordering), waarop dan vrijspraak dient te volgen. Strafrechtelijk blijft er dus niets over. De politie is dus voor de volle honderd procent afhankelijk van de verklaring(en) van één of méér van de drie ánderen dan de vernielers, zélfs indien de dader bekent dat hij de ruit met opzet heeft vernield. Immers de verklaring van slechts de dader is strafrechtelijk onvoldoende om tot een veroordeling te komen. De afgelopen jaren is steeds vaker sprake van grootschalige rellen, vernielingen en regelrechte aanslagen op onder

meer hulpverleners (nieuwste trend: vuurwerkmitrailleurs...). Velen komen hier als gevolg van bovenbedoeld strafrechtelijk beginsel straffeloos mee weg. Bewijs maar eens wie precies wát heeft gedaan tijdens het optreden in een groep! Dit, terwijl de laatste jaren ook nog eens méér en méér daders onherkenbaar zijn gekleed. Dit strafrechtelijk beginsel heeft er de afgelopen (vele) decennia toe geleid dat hooligans, daders van aanslagen (pogingen tot doodslag/zware mishandeling, etc.) op hulpverleners, raddraaiers, vernielers, etc., strafrechtelijk gesproken de dans ontsprongen, of er met een veel lagere straf van af kwamen. Dit tot steeds méér woede en verontwaardiging van de publieke opinie, met alle gevolgen hiervan van dien.

In veel gevallen is sprake van zéér ernstige feiten die door een groep of in het bijzijn van velen worden gepleegd. Doordat de dader zich in een groep bevond werd de sfeer gecreëerd om het strafbare feit te plegen. Hij kon bovendien - door zich in een groep te bevinden - in anonimiteit handelen. In de praktijk komt het dan vaak voor dat niemand van de groep een verklaring tegen de dader wenst af te leggen, waardoor de individuele dader niet kan worden achterhaald. In veel gevallen wordt er wél een verdachte door de politie aangehouden, maar omdat niemand een verklaring wenst af te leggen, kan hij niet worden veroordeeld.

Mr. Mart Kievits is in 1994 privat- en strafrechtelijke afgestudeerd aan de (toenmalige) Rijksuniversiteit van Utrecht, is voormalig Hoofdinspecteur van Politie en Hulpofficier van Justitie. Hij doceert sinds 1990 onder meer strafrecht aan opsporingsambtenaren, hulpofficieren van justitie en studenten op diverse HBO's.

Soms wél voor openlijke geweldpleging (artikel 141 van het Wetboek van strafrecht), maar niet voor (poging) tot moord, doodslag, zware mishandeling, etc.. Tussen het eerste delict en de twee laatste bestaat een groot verschil in de strafmaat. Telkens ontstaat over een vrijspraak of hoogte van de uiteindelijke straf grote maatschappelijke beroering. Dit alles omdat rechtsbeschermers (vroeger de Utrechtse strafrechtelijke school) in Nederland het beginsel van individuele strafrechtelijke schuld aansprakelijkheid *coûte que coûte* overeind willen houden. De crime fighters (de vroegere Groningse school) hebben dan het nakijken.

Een voorzichtige poging om strafrechtelijke aansprakelijk in Nederland in te voeren is artikel 141 van het Wetboek van strafrecht (12 mei 2000), maar de strafrechter gaat terughoudend om met veroordeling van leden van de groep. Bovendien is de maximumstrafrecht (vier jaar gevangenisstraf) veel lager dan voor bijvoorbeeld (poging tot) moord, doodslag. In het geval van de vernieling van de ruit heeft het slachtoffer, de eigenaar van de ruit, privaatrechtelijk gesproken vrijwel geen bewijsprobleem om een veroordeling tot schadevergoeding (op grond van art. 6:162 BW) te bewerkstelligen. Mocht hij namelijk

aannemelijk kunnen maken dat meneer "A" de ruit heeft vernield, dan kan hij de schade op "A" verhalen. Privaatrechtelijk aannemelijk maken is een stuk eenvoudiger dan strafrechtelijke bewijzen.

Maar gesteld dat hij niet aannemelijk kan maken dat A de dader is, dan heeft hij het nóg gemakkelijker! Hij dient het in dat geval namelijk alleen maar aannemelijk te maken dat de ruit ongeschonden was toen A, B, C en D in de richting van zijn ruit liepen, zich een poosje in de onmiddellijke nabijheid ervan bevonden en vervolgens dat de ruit stuk was toen zij er van wéglieden. Het is zelfs zó dat de eigenaar van de ruit er juist - processueel - belang bij heeft dat hij niet precies weet wie van deze groep van vier personen de ruit heeft vernield. Zwijgen door deze vier is dan zelfs in het voordeel van de benadeelde partij! In dat geval geldt namelijk de privaatrechtelijke groepsaansprakelijkheid. Dat wil zeggen dat zowel A, B, C en D hoofdelijk (!) aansprakelijk is voor de schade aan de ruit en de proceskosten. Stel dat de totale schade € 1000,- bedraagt. De eigenaar van de ruit kan deze duizend euro op zowel A, B, C én D verhalen. Hij heeft een (te executeren) vonnis op alle vier. Hij kan vóóraf op zijn gemak uitzoeken bij wie er vermogensrechtelijk

gezien iets te verhalen valt (en bijv. alvast beslag leggen op de auto van één van deze vier) en vervolgens zijn schade, inclusief zijn proceskosten, verhalen op één van hen. Zodra hij zijn schade verhaald heeft, hij heeft zijn muntjes bijvoorbeeld van A heeft ontvangen, is hij klaar. Alleen nú heeft A een probleem indien hij niet de daadwerkelijke vernielers was. Stel dat C de ruit heeft vernield. Nu moet A de aan de eigenaar betaalde € 1000,- zien te verhalen op C, maar dat is niet meer het probleem van de eigenaar van de ruit. A zal in veel gevallen gezien hebben wie de ruit daadwerkelijk heeft vernield. In privaatrechtelijke kwesties zal hij zéker eerder een getuigenverklaring afleggen, juist om te voorkomen dat hij (mede) opdraait voor de schade.

U ziet dat het in de privaatrechtelijke rechtspraak een stuk gemakkelijker is om een vernielde ruit vergoed te krijgen dan de dader van een dodelijke steek- of schoppartij veroordeeld te krijgen. Is dit redelijk, nog van deze tijd? Wat nu als in het strafrecht de groepsaansprakelijkheid wordt ingevoerd, naar het voorbeeld van de privaatrechtelijke aansprakelijkheid, zoals door crime fighters al heel lang voor wordt gepleit?

Stel A, B, C en D lopen op slachtoffer "S" af. Ze omringen hem en één van A, B, C en D steekt S dood. Met de invoering van de strafrechtelijke groepsaansprakelijkheid heeft de politie in veel gevallen geen bewijsprobleem meer.

Twee situaties:

D bekent dat hij S heeft doodgestoken. Deze verklaring wordt ondersteund door een of méér verklaringen van de andere drie. D wordt zonder probleem veroordeeld tot moord of doodslag. Dat zou de ideale situatie zijn, maar in de praktijk weinig voorkomend... Maar stel, niemand wenst een verklaring af te leggen, of alleen de dader. Hij kan op zijn verklaring alléén niet worden veroordeeld. Met het individueel schuldstrafrecht heeft de politie/het openbaar Ministerie nu een bewijsprobleem. Maar met de invoering van de strafrechtelijke groepsaansprakelijkheid naar het voorbeeld van het privaatrecht niet meer! Zwiigers worden nú niet meer beloond. A, B, C, en D doen de officier van justitie namelijk een groot plezier wanneer zij nú gebruik maken van het zwijgrecht.

¹ Lees ook: <https://www.juridischwoordenboek.nl/zoek/Utrechtse+School>

De officier wordt in het laatste geval namelijk enorm geholpen. Hij hoeft nu immers alleen nog maar aan-nemelijk te maken (gemakkelijker dan bewijzen !), dat S nog leefde toen A, B, C en D naar hem toe liepen, hem in groepsverband omringden, etc., en vervolgens dodelijk verwond of al dood was toen het viertal weg-holde. Als dit viertal niets wenst te verklaren, gebruik maakt van het strafrechtelijk zwijgrecht, dan zijn ze alle vier strafrechtelijk de klos. Zij zijn namelijk dán hoofdelijk aansprakelijke voor de moord/doodslag.

Ze worden dus alle vier veroordeeld ! Wedden dat ze in hoger beroep gaan en dat ze in dát geval wél een volledige verklaring afleggen wie precies de dodelijke steek heeft toegebracht. Grote kans dat ze kort ná de aanhouding door de politie al een volledige verklaring af zullen leggen, indien ze niet degenen waren die de dodelijke steek heeft toegebracht. Immers, hen hangt een veroordeling ter zake moord/doodslag/zware mishandeling de dood ten gevolge hebbende, etc.) boven het hoofd voor hetgeen door één van hen is gepleegd ! Wedden dat ze niet zullen zwijgen, om hun 'maatje' te dekken, zoals in de huidige praktijk wél gebeurt...

De redenering achter de privaatrechtelijk groeps-aansprakelijkheid is: men heeft als groep geopereerd, men heeft als groep een sfeer gecreëerd/in stand gehouden, waardoor één van hen zich in anonimiteit kon hullen en hierdoor in staat werd gesteld om een ruit te vernielen. Diezelfde redenering kun je ook bezigen met groepsgedrag waaruit strafbare feiten volgen: waarom wél voor de vernieling van een ruit, maar niet voor de veel zwaardere (poging tot) moord/doodslag.

Bij de invoering van de strafrechtelijke groepsaan-sprakelijkheid waarbij iedere deelnemer van de groep strafrechtelijk hoofdelijk aansprakelijk wordt, wordt het voor de politie een stuk gemakkelijker om grote groepen milieuactivisten, krakers, 'supporters', etc. die in groepsverband op grote schaal vernielen, dieren bevrijden, boerderijen en kippen-slachterijen in de fik steken, stenen naar de ME gooien, bussen en treinen vernielen, grof geweld gebruiken tegen onschuldige burgers, etc. op te pakken en strafrechtelijk hoofdelijke aansprakelijk te stellen voor de door enkelen onder hen gepleegde strafbare feiten. Dan hadden de onschuldigen onder hen zich maar tijdig moeten distantiëren van dit groepsgedrag. Dan hadden zij - toen het uit de hand liep - hun eigen maatjes maar moeten corrigeren. Dan hadden zij maar tijdig moeten ingrijpen om de strafbare feiten te voorkomen.

Zij waren immers op dat moment in die positie. Zij hebben ook vaak invloed om corrigerend op te treden. Door zich niet tijdig te onttrekken aan die situatie, door niet tijdig corrigerend op te treden, etc., hebben zij er aan meegeholpen dat de daders in anonimiteit binnen de groep strafbare feiten konden plegen. Dat kan de meelopers dus ook strafrechtelijk gezien worden verweten. Bovendien: vaak blijken de meelopers de 'heldhaftige' daders aan te moedigen, op te hitsen, om maar vooral dóór te blijven schoppen, slaan, etc.... Ook zij zullen een ander liedje gaan zingen indien ze strafrechtelijk hoofdelijk aansprakelijk gesteld kunnen worden.

Wedden dat een ieder staat te springen om kort na de aanhouding een volledige getuigenverklaring af te leggen, wanneer ze weten dat zij voor strafbare handelingen - gepleegd door enkelen binnen de groep - hoofdelijk aansprakelijk zijn en voor het volle pond kunnen worden gestraft! Na de invoering van de strafrechtelijke groepsaansprakelijkheid helpt zwijgen hen dus niet meer.

BBB Europa Interview met Sander en Jessika

Wie zijn jullie en waarom hebben jullie je in 2024 verkiesbaar gesteld voor BBB?

Sander

Mijn naam is Sander Smit. Vanuit mijn academische achtergrond als bestuurskundige ben ik altijd nauw betrokken geweest bij het politieke veld. Hoewel ik aanvankelijk op de achtergrond bleef als 'stilzwijgend' lid van de BBB, werd ik in 2023 door het kernteam Europa gevraagd om als adviseur toe te treden. Op dat moment had ik net een intensieve periode achter de rug. Ik heb bijna tien jaar binnen het Europees Parlement gewerkt voor de Nederlandse delegatie van het CDA (EVP-fractie). Nadat ik die partij verliet, had ik oprecht behoefte om even van de politiek af te kicken. Ik genoot op dat moment van een functie als manager, waar ik een goede balans tussen werk en privé had gevonden, iets wat in de politieke arena vaak een uitdaging is.

Ondanks mijn aanvankelijke terughoudendheid werd ik via het kernteam Europa, toch weer in de slijpstream van de politiek getrokken. Het beslissende moment kwam toen ik met mijn broer op reis was langs de oostkust van de Verenigde Staten. Ik werd gebeld door het bestuur met de vraag of ik mij kandidaat wilde stellen. Mijn eerste reactie was resoluut: ik had er weinig zin in en was nog 'politiek knock-out'.

“ Het voelde niet als ambitie, maar als plichtsbesef. ”

Toch bleef het knagen. Mijn broer zei: "Ze vragen je niet voor niets." Ik besloot dat ik in ieder geval wilde helpen met adviseren. Voor de Tweede Kamerverkiezingen had ik geen ambitie, maar voor de Europese verkiezingen voelde ik een zekere verantwoordelijkheid. Uiteindelijk ben ik overstag gegaan en heb ik het volledige traject aan kandidatentrainingen gevolgd. In december werd ik officieel voorgedragen als lijsttrekker. Hoewel het misschien klinkt alsof ik tegen mijn zin ben begonnen,

was het vooral een diepgevoeld plichtsbesef. Ik weet hoe de hazen lopen in Brussel; ik ken de politieke spelletjes en de inhoudelijke dossiers. Juist daarom vond ik dat ik het moest doen.

De afgelopen anderhalf jaar hebben we de Europese BBB fractie vanaf de grond moeten opbouwen. Politiek succes kan soms vluchtig zijn, we waren de "gevierde gast", maar ik ben me er altijd van bewust geweest dat dit een marathon is en geen korte sprint. Inmiddels zijn we op 2/5 deel van die marathon.

Jessika

Mijn naam is Jessika van Leeuwen. Ik ben gepromoveerd dierwetenschapper en heb mijn hele carrière doorgebracht in de internationale agrifood-business. Dit werk heeft me over de hele wereld gebracht, waardoor ik een brede, internationale blik op de sector heb ontwikkeld.

Toen ik begin 2020, vlak voor het uitbreken van de coronapandemie, met mijn gezin met 4 kinderen terugverhuisde vanuit Zuid-Amerika, trof ik een gepolariseerde Nederlandse samenleving aan die ik niet herkende. Dit was voor mij de reden om lid te worden van de BBB. In eerste instantie was mijn gedachte simpel: ik betaal contributie en steun Caroline van der Plas in haar missie om het gezonde verstand terug te brengen.

Het bleef echter niet bij een passief lidmaatschap. Al snel werd ik benaderd door de toenmalige voorzitter, Erik Stegink, met de vraag of ik me wilde inzetten voor de waterschappen. Voor ik het wist, gaf ik als fractievoorzitter leiding aan een negenkoppige fractie in het waterschap Drents Overijsselse Delta. Een prachtig en waardevol platform waar ik met veel plezier heb gewerkt.

Mijn achtergrond en vaardigheden bleven niet onopgemerkt bij het kernteam Europa. Omdat ik zes Europese talen spreek en over ruime internationale ervaring beschik, kwam de vraag of ik de overstap naar het Europees Parlement wilde maken.

Ik heb hier lang over nagedacht, maar uiteindelijk de knoop doorgemaakt vanuit mijn overtuiging als BBB'er in hart en nieren. Mijn uitgangspunt is altijd: ik ga daarheen waar ik de partij en de achterban het beste kan dienen. Aangezien veel van de wetgeving waar we in Nederland mee te maken krijgen in Brussel wordt bepaald, realiseerde ik me dat ik met mijn profiel juist hier het verschil kan maken. Dat heeft me doen besluiten om de stap naar Brussel te zetten.

Brussel of Straatsburg?

Sander

Brussel is de plek waar veel beleid daadwerkelijk wordt gevormd; hier zetelt de Europese Commissie en ligt het recht van initiatief. Als volksvertegenwoordigers is het onze taak om de macht te controleren daar waar zij zetelt. Hoewel Straatsburg een prachtige stad is, is het onmogelijk om een uitvoerende macht effectief te controleren op honderden kilometers afstand. Wat mij betreft schaffen we het maandelijkse verhuiscircus direct af en wordt Brussel de definitieve zetel van het parlement.

Jessika

Ik kies absoluut voor Brussel, alleen al vanwege de praktische bereikbaarheid. Het volledige verhuiscircus naar Frankrijk is onverdedigbaar; we hebben in ons verkiezingsprogramma dan ook duidelijk aangegeven dat we hiertegen zijn. Hoewel de kans klein is dat we dit in het huidige mandaat kunnen ombuigen, vanwege harde afspraken met Frankrijk, blijft onze voorkeur ongewijzigd.

“ Dat maandelijkse verhuiscircus is simpelweg onverdedigbaar. ”

Belgisch biertje of nuchtere Hollandse kop koffie?

Sander

Doe mij dan maar een goed Belgisch biertje.

Jessika

Overigens houd ik het liever bij een nuchtere kop koffie. Ik drink namelijk geen bier.

“ Als wij ons verhaal in Brussel niet vertellen, wordt ons plattelandsbestaan een uitstervend soort. ”

In pak in de plenaire zaal of met de laarzen in de modder op het boerenerf?

Sander

Voor mij is de ideale combinatie om eerst met de laarzen in de modder op het erf te staan en daarna, met die praktijkkennis op zak, strak in het pak de plenaire zaal in te gaan.

Jessika

Ik sta persoonlijk het liefst met de laarzen in de stront; dat is waar mijn wortels liggen. Maar ik besef terdege dat ik me af en toe in een jurk of pak moet hijsen om de belangen van de mensen met laarzen in de plenaire zaal te verdedigen. Als we daar ons verhaal niet vertellen, dreigt ons plattelandsbestaan een uitstervend iets te worden.

“ Ik sta het liefst met de laarzen in de stront; dat is waar mijn wortels liggen. ”

Dossiers vreten op kantoor of netwerken in de wandelgangen?

Sander

In de basis moet je dossiers 'vreten' op kantoor. Je moet de inhoud tot in de haarvaten beheersen om vervolgens gericht te kunnen netwerken en je doelen te bereiken.

Jessika

Absoluut netwerken. Mijn kracht ligt in het verbinden van mensen. Ik breng politici met verschillende ideologieën bij elkaar om gezamenlijk aan een doel te werken. Natuurlijk is dossierkennis daarvoor de randvoorwaarde. Gelukkig worden wij daarin ondersteund door een fantastisch team, waardoor wij ons effectief kunnen focussen op die verbindende rol in de wandelgangen.

Onlangs hebben jullie de overstap gemaakt van de EVP (Europese Volkspartij) naar de ECR (Europese Conservatieven en Hervormers). Hoe zijn jullie eerste weken bevallen bij de ECR?

Sander

Ik denk dat ik namens ons beiden spreek als ik zeg dat het een heel warm welkom was. Mensen willen met je

op de foto en heten je oprecht welkom. Natuurlijk zie je de culturele verschillen: de Italiaanse collega's zijn wat uitbundiger dan de Polen, maar het enthousiasme is overal even groot. Het voelt als de Duitse uitspraak: 'Es wächst zusammen, was zusammengehört'.

Het is een groot verschil met de eerdere ervaring bij de EVP. Daar was de ontvangst gemengd; een deel was blij, maar een ander deel reageerde eerder gereserveerd. Bij de ECR is het gevoel 'unisono', ondanks de nationale verschillen. Men is oprecht blij met ons profiel en onze aansluiting. Dat werd zelfs breed uitgemeten in de internationale pers; we doken op in kranten van Polen tot Oostenrijk. Er is nu een duidelijke gunfactor, terwijl dat voorheen wel anders was. In de milieucommissie was het voorheen soms erg lastig omdat wij op dossiers als de de Green Deal een afwijkend standpunt hebben.

Ik herinner me dat ik destijds als enige van de EVP bezwaar maakte tegen een fonds voor de lobby van groene NGO's. Ik stond daarin alleen; anderen durfden dat niet, hoewel het mijn parlementair recht was om dat bezwaar in te dienen. Het werd uiteindelijk weggestemd met één stem verschil door iemand van het CDA, van onze eigen EVP-fractie. In onze huidige positie is er veel meer ruimte voor onze visie. Waar ik voorheen soms tegen muren aanliep bij dossiers die nauw verweven zijn met de Green Deal, wordt ik nu direct serieus genomen. De coördinator daar bij de ECR verwelkomde mij direct met open armen, die omhelsde mij zelfs al toen ik bij de EVP zat, omdat ze zo blij waren met mijn geluid.

Jessika

Mensen waren inderdaad oprecht blij met dankbaar voor de keuze die we hebben gemaakt. Met het profiel van de BoerBurgerBeweging voelt de ECR-fractie dat dit meer is dan slechts twee nieuwe Europarlementariërs. De naam "Farmer-Citizen Movement" heeft een enorm gewicht gekregen door de boerenprotesten. Wij zijn daar in dit huis symbolisch mee verbonden en dat vertaalt zich direct in invloed. Het is voor de ECR dan ook heel belangrijk om ons aan boord te hebben. We kregen direct weer spreekrecht, Sander heeft al twee prachtige speeches gegeven in de plenaire zaal en ook bij het verdelen van de rapporteurschappen doen we volop mee. Zo heb ik het rapport over de handelsrelaties tussen de EU en Afrika toebedeeld gekregen, wat een belangrijk speerpunt was in ons verkiezingsprogramma.

Kunnen jullie inhoudelijk nog eens duiden wat nou de echte doorslag gaf voor jullie voor de keuze voor ECR?

Sander

Zoals ik eerder al aangaf, merkten we op inhoudelijke punten steeds vaker dat onze positionering afweek. Binnen de EVP-fractie behoorden wij tot de conservatieve vleugel; ik noemde ons gekscherend wel eens de “ECR-vleugel binnen de EVP”. Op dossiers als landbouw en visserij werd onze expertise nog wel als een toevoeging gezien, daar mochten we onze gang gaan, maar zodra het ging om de essentie van macht, de toekomst van de Europese Unie, federalisering of burgerlijke vrijheden, werden we als “lastig” ervaren.

“ Het voelde soms als een ‘alles-is-voor-Bassie’-dynamiek. ”

Ook op het gebied van migratie en milieu liepen de spanningen op. Hoewel wij als delegatie van een nieuwe partij een zeer professionele structuur hadden neergezet, kregen we binnen de fractie niet het politieke gewicht dat we op basis van onze achterban en input verdienden. Het voelde soms alsof alles voorbehouden was aan de gevestigde partijen; een ‘alles-is-voor-Bassie’-dynamiek. De ideologische mismatch werd simpelweg onhoudbaar.

“ De ideologische mismatch werd onhoudbaar. ”

Interessant genoeg is onze positie nu gekanteld. Waar we binnen de EVP de rechtervleugel vormden, bevinden we ons binnen de ECR juist meer aan “de linkerkant” van het spectrum. Er zitten binnen deze fractie namelijk veel partijen die nog een stuk rechtser staan dan wij.

Ik vind dat eerlijk gezegd een erg comfortabele positie. Het stelt ons in staat om een nuchter, gebalanceerd geluid te laten horen binnen een conservatieve context die inhoudelijk veel beter bij ons past. We zitten nu op de plek waar we het meest effectief kunnen zijn, zonder dat we onze eigen identiteit of de belangen van onze kiezers uit het oog verliezen.

Jessika

We hebben als delegatie van slechts twee personen echt onze tanden laten zien. Onze oorspronkelijke argumentatie was helder: door ons aan te sluiten bij de EVP, hoopten we die grote fractie meer naar rechts te kunnen bewegen en zo echt iets in gang te zetten.

Met Sanders ervaring en mijn gedrevenheid om over landsgrenzen heen verbindingen te leggen, hebben we dat ook succesvol gedaan. Maar we bereikten een punt waarop de politieke druk vanuit de EVP-fractie buitenproportioneel werd.

Een concreet voorbeeld is het Mercosur-dossier. Er werd enorme druk op mij uitgeoefend om de fractielijn te volgen en niet mijn eigen mandaat uit te oefenen. Dat weigerde ik, omdat ik mijn kiezers iets anders had beloofd. Toen ik vervolgens de motie van wantrouwen tegen de Commissie steunde, wist ik dat de situatie onhoudbaar werd. Als je binnen je eigen fractie achter de schermen wordt tegengewerkt, verlies je je slagkracht. We kwamen tot de conclusie dat we onze beloften aan de kiezer simpelweg niet konden waarmaken als we in de EVP zouden blijven zitten. De overstap naar de ECR, waar de ideologische match veel natuurlijker is, was daarom de enige juiste weg.

“ We konden onze beloften aan de kiezer simpelweg niet waarmaken als we in de EVP zouden blijven. ”

Zijn de sancties daarin de meest directe aanleiding?

Jessika

Jullie onderzoek naar de partijfamilies liep intern al langer; de gesprekken met de partijtopy waren al geruime tijd gaande. Je zou kunnen zeggen dat de recente gebeurtenissen en de toenemende druk als een ‘accelerator’ hebben gewerkt. Het was niet zozeer het beslissende punt, maar het bracht alles wel in een stroomversnelling. Op zo’n moment moet je sneller schakelen en de knoop doorhakken. Bovendien moet je kijken naar je politieke waarde op de drempel van een overstap. Sander heeft daar met zijn politieke antennes een heel goed gevoel voor: wanneer is het strategisch het juiste moment om deze stap te zetten?

Sander

In de Europese politiek doe je niets abrupt; zo werkt het hier simpelweg niet. We hadden de overstap naar de ECR uitvoerig onderzocht. Uiteindelijk is het besluit genomen door de partijtop en het bestuur. Onze praktische situatie, het dilemma van de voortdurende tegenwerking en de sancties die ons werden opgelegd, hebben de urgentie weliswaar aangetoond voor de mensen binnen de partij die niet dagelijks met Brussel bezig zijn, maar het was niet de enige reden.

Vaak wordt gedacht dat het spreekverbod dat uit de sancties voortvloeide de doorslag gaf, maar dat was slechts een onderdeel van het grotere geheel. Dat verbod werd pas twee weken voor het uiteindelijke unanieme bestuursbesluit opgelegd, waar ook de de Tweede Kamerfractie achterstond. De omstandigheden gaven slechts het laatste zetje.

Als ik het goed begrijp is het een keuze gebaseerd op zowel strategie en ideologie?

Sander

Toen de BBB hoog in de peilingen stond en een serieuze factor werd in de Nederlandse regeringsformatie, waren we in Brussel de “meest begeerde bruid”. De EVP wilde ons er heel graag bij hebben. Als regeringspartij heb je bovendien te maken met het overleg tussen bewindspersonen, wat erg invloedrijk is. Echter, gaandeweg merkten we dat de EVP te weinig leverde op onze prioriteiten. Ondanks de vele Eurocommissarissen die de EVP levert en alle gedane aankondigingen, gaat de koerswijziging op dossiers die voor ons essentieel zijn tergend langzaam.

De EVP presenteert zich graag als een monolithische “Europese familie”, maar dat is deels een politieke fictie. Wij zijn gekozen op een BBB-ticket, niet op een EVP-ticket. Natuurlijk is samenwerken en bruggen bouwen essentieel, wij zijn geen partij die alleen maar vanaf de zijkant wil roepen, maar verantwoordelijkheid nemen mag niet betekenen dat je klakkeloos in de pas moet lopen.

Binnen de EVP werd spreektijd en de toewijzing van rapporten steeds vaker gekoppeld aan hoe trouw je de fractielijn volgde. Omdat wij op strategische dossiers in de milieu- en landbouwcommissie een eigen koers voeren, werden we steeds vaker genegeerd. Men vond

het prima dat we erbij zaten, maar we kregen niet de ruimte om echt invloed uit te oefenen. Wij blijven bruggenbouwers en zullen fungeren als het bindmiddel tussen de EVP en de ECR. Het probleem binnen de EVP was echter de spreidstand: men probeert iedereen van de progressieve linkervleugel tot de conservatieve rechtervleugel binnenboord te houden. Dat leidt tot “fletse” politieke uitkomsten zonder kleur. In de milieucommissie zat ik bijvoorbeeld met collega’s die afkwamen van de groenen en die ideologisch mijlenver van ons afstonden, maar wel binnen dezelfde fractie zaten.

Jessika

Het is een combinatie van strategie en ideologie. Het is belangrijk om te benadrukken dat onze ideologie niet is veranderd; ons verkiezingsprogramma is nog steeds onze leidraad. Het is juist de ideologie van de EVP die begint af te wijken van de onze. Zij staan heel anders in de wedstrijd als het gaat om machtsverhoudingen en het overdragen van bevoegdheden naar Brussel. Die kloof werd simpelweg te groot.

“ Onze ideologie is niet veranderd die van de EVP wel. ”

Je werkt elke dag nauw samen met mensen, wat een emotionele component met zich meebrengt. We hebben met heel fijne collega’s samengewerkt in de EVP. Het vertrek was dan ook niet mis; de Spaanse delegatie heeft er bijvoorbeeld uitgebreid over vergaderd en sommige collega’s uit de visserijcommissie en de landbouwcommissie waren oprecht geëmotioneerd toen we gingen. Waarschijnlijk ook omdat zij het zelf niet eens waren met het sanctieregime dat ons werd opgelegd.

Jullie willen dus eigenlijk het verkiezingsprogramma waarmaken?

Sander

Onze prioriteit is het waarmaken van ons ideologisch profiel. We zijn gekozen op basis van een duidelijk verkiezingsprogramma. Hoewel de opkomst onder onze achterban bij de Europese verkiezingen lager was dan bij de andere partijen, hebben we een historisch resultaat neergezet. Dat schept een enorme verantwoordelijkheid. Waar we die resultaten boeken, is voor mij in zekere zin ondergeschikt aan het feit dat we ze boeken.

“ Voor ons is cruciaal dat BBB niet onzichtbaar wordt. ”

Binnen de ECR kunnen we onze rol als bruggenbouwers blijven vervullen, zowel naar andere delegaties als binnen de fractie zelf. Voor ons is het cruciaal dat de BBB niet onzichtbaar wordt. Binnen de EVP dreigde dat gevaar, maar in de ECR merk ik nu al dat onze impact en zichtbaarheid fundamenteel aan het veranderen zijn.

Jessika

Inderdaad, en hoewel er ook binnen de ECR parlementariërs zijn met wie we niet elk standpunt delen, het spectrum is immers breed, zitten wij ideologisch vaker bij de meerderheid, terwijl we in de EVP vaak in de minderheidspositie zaten. Onze koers is simpel: je kunt ons verkiezingsprogramma eraan leggen en de punten een voor een gaan afvinken. Dat is waar we elke dag mee bezig zijn. Ik heb absoluut niet het gevoel dat anderhalf jaar in Brussel ons heeft doen “meebewegen” of dat onze ideologie is veranderd. Het is puur een kwestie van kijken op welke plek je het beste kunt waarmaken waar je voor staat. Bij de ECR hebben we die plek gevonden.

Hoe werd de keuze in jullie beleving binnen BBB ontvangen?

Jessika

Van de leden en de achterban die ik tot nu toe heb gesproken, heb ik uitsluitend positieve reacties ontvangen. De enige kritische noot die ik af en toe hoor, is dat we deze stap eigenlijk al eerder hadden moeten zetten.

“ Wij laten ons niet monddood maken. ”

Wat me vooral is bijgebleven, is de strijdbaarheid van onze achterban. De algemene teneur is: ‘Wij laten ons niet monddood maken.’ De mensen waarderen het enorm dat we niet over ons heen hebben laten lopen en dat we de grens hebben getrokken toen onze invloed werd beperkt. Ik heb werkelijk niemand gesproken die dit geen goed plan vond; er is brede steun voor de koers die we nu varen.

Als laatste vraag, wat willen jullie binnen de ECR-familie voor de kiezers concreet bereiken?

Sander

Neem de Nitraatrichtlijn en de huidige meststoffencrisis; dat zijn voor ons cruciale dossiers voor de toekomst van de veehouderij. Binnen de EVP werd hier wel over gesproken, maar er werd te weinig concreet werk van gemaakt. Binnen de ECR vinden we medestanders, zoals het Italiaanse Fratelli d'Italia, die met vergelijkbare uitdagingen kampen. Hier is een veel grotere bereidheid om echt werk te maken van herzieningen in plaats van te blijven hangen in vage compromissen.

Op het gebied van migratiebeleid hebben we de afgelopen anderhalf jaar door brede rechtse samenwerking al veel bereikt. De dossiers zijn grotendeels binnen; het gaat nu vooral om het bewaken van de uitvoering in de lidstaten. De grote uitdagingen voor de komende jaren liggen bij de landbouwdossiers en de concurrentiekracht van onze industrie, zoals de herziening van het ETS (emissiehandelssysteem). We moeten waken voor een heilloze weg van louter subsidies; we moeten zorgen voor een mondiaal gelijk speelveld.

De ECR heeft niet de neiging om de status quo te handhaven, zoals de EVP dat vaak doet, maar wil de Europese samenwerking ook niet van binnenuit uithollen. Het is een serieus, alternatief conservatief platform geworden. Door onze overstap is de sensitiviteit bij grote delegaties binnen de EVP, zoals de Spanjaarden, gegroeid. Men beseft nu: we moeten op de ECR letten, want zij zijn een constructieve partner voor rechtse meerderheden.

Ik werk op veel punten nauw samen met Bert-Jan Ruissen van de SGP. Hoewel we op specifieke punten verschillen, zoals het standpunt over vrouwen in de politiek, vinden we elkaar op de inhoud van de landbouwdossiers. In deze kleinere fractie wordt er echt naar ons geluid geluisterd. Er wordt dan gezegd: ‘De Nederlandse delegatie leden willen het op deze manier’.

Jessika

De uitdaging binnen de ECR is om de fractie zo uniform mogelijk te laten stemmen op voor ons belangrijke dossiers. We hebben de afgelopen anderhalf jaar al laten zien dat we mensen kunnen overtuigen van de juistheid van onze keuzes. Ik heb er alle vertrouwen

in dat we het verschil gaan maken voor het bestaansrecht van onze boeren en de kracht van onze industrie. Neem het Mercosur-handelsverdrag. Dat was bij de EVP een breekpunt, maar door een front te vormen met collega's van Renew, ECR en zelfs de Groenen en Links, hebben we aangedrongen op extra veiligheidsclausules. Het is ons gelukt om de scherpste randjes eraf te halen door over de fractie- en landsgrenzen heen samen te werken. Dat laat zien dat je zelfs met twee zetels veel kunt bereiken als je de juiste allianties smeedt.

Sander en Jessika

De meeste mensen weten over vier jaar waarschijnlijk niet meer precies wat de EVP of de ECR is. Maar ze weten wél wie de BBB is. Ze herkennen Jessika en Sander als de mensen die hebben gedaan waarvoor de kiezer op hen heeft gestemd. Onze overstap zorgt ervoor dat wij ons profiel scherp houden. Dat is de kern van onze overweging: we willen aan het eind van de rit kunnen zeggen dat we hebben geleverd wat we hebben beloofd.

“ We willen aan het eind van de rit kunnen zeggen: we hebben geleverd. ”

Dementie Conferentie in 2026:

Wetenschap, Preventie en Publieke Verantwoordelijkheid

Niels Falch

Tijdens de Dutch Dementia Researchers Conference (DDRC): Bridging minds, breaking barriers werd opnieuw zichtbaar hoe omvangrijk, gedifferentieerd en maatschappelijk relevant het hedendaagse dementie-onderzoek is. Waar dementie lange tijd primair werd benaderd als een medisch probleem van individuele patiënten en hun families, ontwikkelt het veld zich steeds nadrukkelijker tot een multidisciplinair domein waarin biomedische innovatie, preventie, zorgorganisatie, technologie en publieke beleidsvorming samenkomen.

Voor een politiek en maatschappelijk georiënteerd publiek is dit van groot belang. Dementie is niet uitsluitend een klinische diagnose; het is een maatschappelijke uitdaging die raakt aan vergrijzing, solidariteit, arbeidsmarkt, mantelzorg, preventiebeleid en volksgezondheid. In dit artikel worden de belangrijkste lijnen uit het actuele onderzoek beschreven, met bijzondere aandacht voor de vraag waar de nadruk in het onderzoek ligt, welke interventies daadwerkelijk het risico op dementie kunnen verminderen en welke beleidsmatige implicaties hieruit voortvloeien.

Deze dag werd georganiseerd door Alzheimer Nederland, DEMPACT, Health Holland en ZonMw en bracht een gemêleerd publiek van dementieonderzoekers, internationale gasten en private partijen naar het 1931 Congrescentrum, de Brabanthallen, in 's-Hertogenbosch. Gedurende het volle programma waren er gerenommeerde sprekers op de plenaire gedeelten, afgewisseld met jonge onderzoekers in de gebruikelijke parallelsessies en aankomende wetenschappers met zo'n zeventig posterpresentaties.

Vormen van dementie

In zijn keynote lezing maakt moleculair bioloog Bart de Strooper onderscheid tussen vasculaire dementie (VD), schade aan de bloedvaten in de hersenen, frontotemporale dementie (FTD), waarbij het voorste gedeelte van de hersenen is aangetast en de meest voorkomende vorm, de ziekte van Alzheimer (AD), waarbij hersencellen beschadigen door eiwitophopingen. Dat laatste vindt ook plaats bij Lewy body dementie (LBD). Dit is een agressievere vorm met snellere uitval waarbij symptomen van de ziekte van Parkinson kunnen voorkomen, zoals tremoren, stijfheid en motorische problemen. Er groeit echter steeds meer consensus dat dementie een gemengde pathologie (ziekteleer) omvat.

De Strooper benadrukt dat de ziekte van Alzheimer een voornamelijk genetische component (erfelijke factor) heeft in tegenstelling tot de ziekte van Parkinson. De Strooper voorspelt dat in de toekomst biomarkers, als indicatoren van eiwitten in de hersenen, een cruciale rol gaan spelen in de tijdige opsporing van vormen van dementie.

Fundamenteel onderzoek: de biologische basis van dementie

Een substantieel deel van het hedendaagse dementie-onderzoek richt zich nog altijd op de onderliggende biologische mechanismen, in het bijzonder bij de ziekte van Alzheimer. Centraal staat de rol van amyloïd-beta (eiwitfragment) en tau-eiwitten (bij axonen en neuronen) die zich in de hersenen opstapelen lang voordat klinische symptomen zichtbaar worden.

Dr. Niels Falch studeerde aan de pedagogische academie en het conservatorium, maar begon zijn loopbaan bij een muziekproductiebedrijf in Hilversum. Al jong trad hij op met popgroepen in theaters, clubs en op festivals. Rond 2000 stapte hij over naar het voortgezet onderwijs als muziekdocent, maakte een tussenstop als consulent cultuur in Amsterdam en belandde later in het wetenschappelijk onderwijs. In 2020 promoveerde hij aan de Rijksuniversiteit Groningen op een proefschrift over popmuziek. Daarnaast is hij toezichthouder in de cultuursector.

Naast amyloïd en tau spelen neuroinflammatie, microgliale activatie en TDP-43-pathologie (LATE) een belangrijke rol, vooral bij oudere patiënten (met name boven de 80 jaar) en gemengde dementie. LATE (Limbic-predominant Age-related TDP-43 Encephalopathy) is een vorm van neurodegeneratie die wordt gekenmerkt door opstapeling van het eiwit TDP-43 in limbische hersenstructuren zoals de hippocampus en amygdala. Onderzoek naar synaptische kwetsbaarheid laat zien dat verstoringen in de balans tussen excitatie (opwekking) en inhibitie (onderdrukking) in neurale netwerken mogelijk een vroege sleutelrol spelen. Deze subtiele netwerkveranderingen kunnen al jaren vóór geheugenklachten meetbaar zijn (Wieringa, 2026).

Geavanceerde technieken, zoals single-nucleus RNA-sequencing en proteomics van cerebrospinale vloeistof (CSF), maken het mogelijk om op cellulair en moleculair niveau te differentiëren tussen verschillende neurodegeneratieve aandoeningen. Dit leidt tot een verfijning van de diagnostiek, maar ook tot een beter begrip van specifieke mechanismen bij ziekte. De verwachting is dat deze kennis op termijn bijdraagt aan gerichtere therapeutische interventies (Verlaan, 2026).

Hoewel fundamenteel onderzoek soms ver van de dagelijkse praktijk lijkt te staan, vormt het de basis voor alle latere diagnostische en therapeutische ontwikkelingen. Tegelijkertijd roept dit een beleidsmatige vraag

op: hoe verhouden investeringen in hoogtechnologische biomedische innovatie zich tot investeringen in preventie en zorg?

Biomarkers en vroege detectie: dementie vóór de diagnose

Een van de meest prominente onderzoeksrichtingen betreft vroege detectie. Het uitgangspunt is dat dementie geen plotselinge gebeurtenis is, maar het eindpunt van een jarenlang proces. Met behulp van MRI-technieken, PET-scans en vloeistof biomarkers (meetbare indicatoren) kunnen hersenveranderingen steeds eerder worden opgespoord.

Nieuwe beeldvormende markers, zoals specifieke patronen rond perivasculaire ruimtes bij cerebrale (hersenen) amyloïd-angiopathie (aandoening van de bloedvaten), evenals veranderingen in de koppeling tussen hersenstructuur en -functie, suggereren dat de preklinische fase van Alzheimer aantoonbaar meetbaar is. Daarnaast tonen longitudinale cohorten (deelnemers met gemeenschappelijke kenmerken) aan dat subtiele achteruitgang in geheugen, executieve functies en dagelijks functioneren tot negen jaar vóór de diagnose statistisch onderscheidend kan zijn (Kirilova, 2026).

Predictiemodellen voor personen met subjectieve geheugenklachten of familiale belasting laten zien dat

relatief eenvoudige klinische variabelen, zoals leeftijd, cognitieve testcores en loopsnelheid, een hoge voorspellende waarde kunnen hebben voor het vijfjaarsrisico op dementie. Opmerkelijk is dat de toevoeging van genetische of geavanceerde beeldvormingsgegevens de voorspellende waarde slechts beperkt verhoogt in de algemene populatie (Rosbergen, 2026).

Deze bevindingen hebben belangrijke implicaties voor de eerstelijnszorg. Vroege signalering hoeft niet per definitie hoogtechnologisch en kostbaar te zijn; laagdrempelige screening kan reeds waardevolle risicostratificatie opleveren.

Klinische trials en biomarker-gestuurde interventies

Met de opkomst van ziektemodificerende therapieën (afremmen van ziekteactiviteit) verschuift de aandacht naar de optimalisering van klinische trialdesigns. Onderzoek toont aan dat variabiliteit in bloed- en liquorbiomarkers grote invloed heeft op benodigde steekproefgroottes. Cerebrospinale biomarkers (hersenvocht) blijken doorgaans stabielere dan plasmamarkers (bloedplasma), hetgeen directe consequenties heeft voor kosten en haalbaarheid van trials (klinische studies) (Oosthoek, 2026). Deze ontwikkeling onderstreept dat innovatie niet uitsluitend ligt in nieuwe medicatie, maar ook in methodologie. Efficiëntere trials betekenen snellere evaluatie van potentieel effectieve behandelingen. Tegelijkertijd is het essentieel om te waken voor een eenzijdige focus op farmacologische oplossingen, gezien het multifactoriële karakter van dementie.

In het bovengenoemde kader was de geringe werking van het medicijn Leqembi (werkzame stof lecanemab) geen onderwerp van gesprek op deze dag. Leqembi richt zich op het verwijderen van amyloïde-plaques in de hersenen. Klinische onderzoeken lieten echter een bescheiden vertraging van cognitieve achteruitgang zien. Daarnaast brengt de behandeling ook risico's met zich mee door bijwerkingen, waardoor het medicijn nu niet door ziektekostenverzekeringen wordt vergoed.

Deze bijwerkingen worden veroorzaakt doordat anti-amyloïd antistoffen amyloïd uit de vaatwand verwijderen, waardoor deze tijdelijk kwetsbaarder kan worden. Dit kan leiden tot lekkage van vocht of kleine bloedingen. De meeste gevallen zijn asymptomatisch (alleen MRI-bevinding) waardoor regelmatige MRI-monitoring noodzakelijk is.

Leefstijl en risicoreductie: wat is beïnvloedbaar?

Parallel aan biomedische innovatie groeit het onderzoek naar beïnvloedbare risicofactoren. De geactualiseerde Lifestyle for BRAin health (LIBRA2)-score integreert vijftien modificeerbare factoren, waaronder hypertensie (hoge bloeddruk), diabetes, roken, obesitas, depressie, lichamelijke inactiviteit en cognitieve inactiviteit. Iedere puntstijging in deze score hangt samen met een verhoogd risico op dementie, met name vasculaire en gemengde vormen (Rosenau, 2026). Internationale analyses schatten zelfs dat circa 45% van het dementierisico beïnvloedbaar is via leefstijlfactoren (Livingstone, 2024).

Belangrijk is dat deze associaties onafhankelijk blijken van genetische predispositie, zoals bij het APOE-ε4-dragerschap (een gen dat op dementie kan duiden). Dit impliceert dat leefstijlinterventies zinvol blijven, ook bij verhoogd genetisch risico.

Daarnaast laten grootschalige cohortanalyses zien dat personen met zogenoemde “covert brain infarctions,” vaak toevallige MRI-bevindingen zonder klinische beroerte, een verhoogd tienjaarsrisico op dementie hebben, vooral na het zeventigste levensjaar. Risicofactoren zoals hypertensie, diabetes en roken versterken dit risico verder (Box, 2026).

De cumulatieve boodschap is helder: vasculaire gezondheid (bloedvaten) en hersengezondheid zijn nauw met elkaar verbonden. Preventie van hart- en vaatziekten is tegelijkertijd preventie van dementie.

Dementie als maatschappelijke uitdaging

Volgens Alzheimer Nederland krijgt momenteel één op de vijf Nederlanders dementie (Alzheimer, 2026) en de ziekte neemt daardoor epidemische vormen aan. In het beginstadium kunnen mensen worstelen met geheugenproblemen, later met spreken en kan er verandering van gedrag en/of karakter optreden.

Een relatief nieuwe maar snel groeiende onderzoekslijn richt zich op de maatschappelijke inbedding van risicoreductie. Interviews met maatschappelijke stakeholders, waaronder religieuze leiders, werkgevers, onderwijsinstellingen en gemeentelijke vertegenwoordigers, tonen aan dat bewustzijn over dementiepreventie beperkt is en dat men vaak geen expliciete verantwoordelijkheid ervaart (Dobbe, 2026).

Tegelijkertijd wordt aangegeven dat beleidsmatige verankering cruciaal is. Informatie over dementierisico zou bij voorkeur geïntegreerd moeten worden in bredere gezondheidsprogramma's in plaats van via geïsoleerde dementiecampaagnes (bijvoorbeeld via billboards). Tevens wordt benadrukt dat preventie vroeg in de levensloop moet beginnen.

Voor mensen in bijvoorbeeld een Rotterdamse achterstandswijk sorteren de diverse overheidscampagnes echter geen effect doordat bewoners prioriteit geven aan hun eerste levensbehoeften zoals voedsel, structurele huisvesting en inkomen.

Deze bevindingen hebben duidelijke politieke implicaties. Indien preventie primair wordt overgelaten aan individuele verantwoordelijkheid zonder structurele randvoorwaarden, zal de impact beperkt blijven. Effectieve risicoreductie vereist samenhangend beleid op het gebied van onderwijs, arbeidsomstandigheden, stedelijke inrichting, sportfaciliteiten en publieke gezondheidszorg.

Technologie en kunstmatige intelligentie in de zorg

Naast preventie en biomedische innovatie groeit het onderzoek naar technologische toepassingen in de zorg. Artificial intelligence (AI) wordt ingezet voor analyse van narratieve observatiegegevens in verpleeghuizen met als doel real-time inzicht te krijgen in de kwaliteit van leven. Natural language processing (NLP) maakt het mogelijk om patronen in emotionele beleving, sociale interactie en omgevingsfactoren systematisch te analyseren (Steijger, 2026).

Daarnaast wordt gewerkt met draagbare sensoren en experience sampling method (ESM) om neuropsychiatrische symptomen in het dagelijks leven te monitoren. Deze benadering kan fluctuaties in stemming en gedrag nauwkeuriger in kaart brengen dan traditionele vragenlijsten (Martić Giljević, 2026).

Robotisering speelt ook een steeds grotere rol in het onderzoek naar en de zorg voor mensen met dementie. De robot gebruikt bijvoorbeeld kunstmatige intelligentie (AI) om liedjes te maken of te selecteren op basis van iemands persoonlijke geschiedenis en emotionele toestand om positieve herinneringen op te roepen (Raingeard de la Blétière, 2026). Hoewel technologische innovatie veelbelovend is, vraagt implementatie om

zorgvuldige ethische en juridische kaders, met aandacht voor privacy, dataveiligheid en menselijke waardigheid.

Waar gaat het meeste onderzoek naartoe?

Door vergrijzing neemt het aantal mensen met dementie wereldwijd sterk toe. De huidige onderzoeksinspanningen concentreren zich in sterke mate op vroege detectie, biomarkers en fundamentele pathofysiologie (verstoringen in biologische processen). Farmacologische interventies en trialoptimalisatie vormen eveneens een substantieel deel van het veld. Preventie- en leefstijlonderzoek groeit, maar ontvangt relatief minder middelen dan biomedische innovatie. Recent internationaal onderzoek toont aan dat vaccinatie tegen herpes zoster/shingles (gordelroos) gepaard gaat met een verminderd risico op dementie van 20% (Maggi, 2025).

Helaas kwam ik deze dag geen recent onderzoek tegen naar neuroplasticiteit en de ziekte van Alzheimer. Neuroplasticiteit is het vermogen van het zenuwstelsel om zich aan te passen en te herstellen (neurogenese) als reactie op voldoende lichaamsbeweging, nieuwe ervaringen of pathologische veranderingen (Gashtroukhani, 2026).

Onderzoek naar de kwaliteit van leven, technologie en participatie van mensen met dementie neemt toe, mede dankzij consortia en publiek-private samenwerkingen. Toch blijft de balans tussen curatieve en preventieve benaderingen een terugkerend beleidsvraagstuk.

Beleidsmatige implicaties

De wetenschap laat weinig ruimte voor twijfel: een aanzienlijk deel van het dementierisico is beïnvloedbaar. Behandeling van hypertensie (hoge bloeddruk), diabetes, rookpreventie, bevordering van lichamelijke activiteit, stimulering van cognitieve en sociale participatie en gezonde voeding dragen aantoonbaar bij aan risicoreductie.

Voor beleidsmakers betekent dit dat dementiepreventie niet kan worden gereduceerd tot individuele leefstijlkeuzes. Structurele maatregelen, zoals toegankelijke sportvoorzieningen, rookontmoedigingsbeleid, gezonde school- en werkplekomgevingen en laagdrempelige eerstelijnszorg, zijn essentieel.

Tegelijkertijd blijft investering in fundamenteel onderzoek noodzakelijk om toekomstige therapeutische doorbraken mogelijk te maken. Een evenwichtige onderzoeksagenda combineert biomedische innovatie met populatiegerichte preventie.

Politieke duiding: de visie van de BoerBurgerBeweging (BBB)

Bezien vanuit het perspectief van de BoerBurgerBeweging (BBB) past dementiezorg binnen een bredere visie op zorg dichtbij, in de wijk en in de regio, waarin nabijheid, vertrouwen en menselijke maat centraal staan (BBB 2025, 74-75). Zorg wordt nadrukkelijk beschouwd als een basisvoorziening die niet primair door marktwerking moet worden gestuurd, maar waarin de zorgprofessional en de patiënt weer in hun kracht worden gezet (Ibid., 73).

De partij pleit voor het drastisch verminderen van administratieve lasten en managementlagen zodat middelen en arbeidskracht direct ten goede komen aan de zorgverlening (Ibid., 75). In het bijzonder voor ouderen met lichte vormen van dementie wil BBB de toegang tot de Wet langdurige zorg (Wlz) herstellen voor lagere zorgzwaarte-indicaties (VV2 en VV3), zodat een veilige woonomgeving met toezicht beschikbaar blijft voordat intramurale opname (zorginstelling) noodzakelijk wordt (Ibid., 77). Daarbij wordt het concept van 'verzorgingshuizen nieuwe stijl' opnieuw geïntroduceerd als tussenvorm tussen thuis en verpleeghuis (Ibid., 77).

Preventie vormt eveneens een belangrijke pijler. BBB benadrukt gezonde leefstijl, sport, lokale samenwerking en versterking van het sociaal domein als middelen om zorgvraag te beperken en gezondheidswinst te realiseren (Ibid., 76 en 78). Deze benadering sluit aan bij wetenschappelijke bevindingen over risicoreductie van dementie, waarin vasculaire gezondheid, beweging en sociale participatie centrale factoren zijn.

Tegelijkertijd roept deze koers een inhoudelijke spanning op. Enerzijds pleit BBB voor kostenbeheersing, herziening van het basispakket en scherpere selectie van bewezen werkzame zorg (Ibid., 73-74). Anderzijds vereist effectieve dementiepreventie structurele en vaak

langjarige investeringen in publieke gezondheidsprogramma's, wijkvoorzieningen en regionale zorginfrastructuur. De mate waarin bezuinigingen op korte termijn zich laten verenigen met langetermijninvesteringen in preventie vormt daarmee een wezenlijk beleidsvraagstuk. In deze visie wordt dementie niet uitsluitend als medisch probleem beschouwd, maar als vraagstuk van leefbaarheid, regionale voorzieningen en ondersteuning van mantelzorgers. Dementiezorg wordt zo onderdeel van een bredere maatschappelijke agenda waarin nabijheid, solidariteit en bestuurlijke eenvoud centraal staan.

Conclusie en aanbevelingen

Dementieonderzoek in 2026 kenmerkt zich door wetenschappelijke verfijning en maatschappelijke verbreding. De totale prevalentie stijgt door de sterke wereldwijde vergrijzing van de bevolking. Vroege detectie wordt steeds nauwkeuriger, biomarkeronderzoek verfijnt trial design (methode van klinisch onderzoek) en leefstijlinterventies tonen consistente effecten op risicoreductie. Recente ontwikkelingen wijzen op een fundamentele herpositionering van dementie: niet langer als één ziekte, maar als een syndroom van overlappende biologische processen, waarbij diagnostiek, preventie en behandeling steeds meer moeten worden afgestemd op het individuele pathologische profiel van de patiënt.

Voor een politiek en maatschappelijk publiek zijn de aanbevelingen als volgt:

1. Dementie is geen onvermijdelijk gevolg van veroudering; een substantieel deel van het risico is beïnvloedbaar.
2. Preventie van hart- en vaatziekten is tegelijkertijd preventie van dementie.
3. Vroege signalering kan laagdrempelig en kosten-effectief plaatsvinden in de eerstelijnszorg.
4. Technologische innovatie biedt kansen, maar vereist ethische waarborgen.
5. Effectieve dementiepreventie vraagt om samenhangend en structureel volksgezondheidsbeleid.

De uitdaging voor de komende jaren ligt niet alleen in verdere wetenschappelijke doorbraken, maar vooral in de vertaling van bestaande kennis naar consistent, duurzaam en breed gedragen beleid.

Referenties

- 🔗 Alzheimer Nederland. <https://www.alzheimer-nederland.nl/>
- 🔗 Arunachalam, Prithvi et al. (2026). Decreased amyloid-related structure-function coupling in preclinical Alzheimer's Disease. *BBB*. BBB Levert: Verkiezingsprogramma 2025-2029 (accessed 27-08-2025).
- 🔗 Box, Camiel et al. (2026). Long-term risk and predictors of dementia in individuals with covert brain infarction: a joint analysis of 7 population-based cohort studies.
- 🔗 Delvenne, Aurore et al. (2026). Cerebrospinal fluid proteomics reveals distinct choroid plexus-related protein signatures in Alzheimer's disease, Parkinson's disease and dementia with Lewy bodies.
- 🔗 DEMPACT. <https://dempact.nl/>
- 🔗 Dobbe, Jolanda et al. (2026). Involving societal stakeholders in dementia risk reduction: an explorative study.
- 🔗 Dutch Dementia Researchers Conference (DDRC), Abstract Book 2026. <https://ddrc2026.azuleon.org/welcome> (accessed 05-02-2026).
- 🔗 Dutch Dementia Researchers Conference (DDRC), Program Book 2026. <https://ddrc2026.azuleon.org/programme> (accessed 12-02-2026).
- 🔗 Gashtrudkhani, Ashkan, et al. (2026). Neuroplasticity and Alzheimer's Disease. *Journal of integrative neuroscience*, 25(1), 48051. <https://doi.org/10.31083/JIN48051>
- 🔗 Health-Holland. <https://www.health-holland.com/nl>
- 🔗 Kancheva, Ivana et al. (2026). Black Rims at 7 Tesla MRI: An MRI-Histopathology Study of a Novel Imaging Marker for Cerebral Amyloid Angiopathy.
- 🔗 Livingston Gill et al. Dementia prevention, intervention, and care: 2024 report of the Lancet standing Commission. *Lancet*. 2024 Aug 10;404(10452):572-628. doi: 10.1016/S0140-6736(24)01296-0. Epub 2024 Jul 31. PMID: 39096926.
- 🔗 Maggi, S., et al. (2025). Association between vaccinations and risk of dementia: a systematic review and meta-analysis. *Age and ageing*, 54(11), afaf331. <https://doi.org/10.1093/ageing/afaf331>
- 🔗 Martičić Giljević, Karla et al. (2026). Measuring neuropsychiatric symptoms in the daily lives of people with dementia: a combined wearable and ESM approach.
- 🔗 Oosthoek, M et al. (2026). Impact of biomarker variability on estimated sample sizes and clinical trial design in Alzheimer's disease.
- 🔗 Raingard de la Blétière, Paul et al. (2026). Designing an AI-Driven Musical Robot to Support Singing and Songwriting with People with Dementia.
- 🔗 Rosbergen, Mathijs et al. (2026). Development of a dementia prediction model for individuals with cognitive complaints or familial history.
- 🔗 Rosenau, Colin et al. (2026). Updated Lifestyle for BRAIn health (LIBRA2) score, genetics, and risk of Alzheimer's Disease, vascular dementia, and stroke in older adults.
- 🔗 Steijger, Dirk et al. (2026). AI and quality of life of people with dementia: A study on AI to and unstructured narrative observational data.
- 🔗 Verlaan, Timo et al. (2026). Sample-level embedding and classification of Alzheimer's disease from single-nucleus data.
- 🔗 Wierenga, Corette et al. (2026). Tipping the scale: How differential synaptic vulnerability to amyloid-beta oligomers may underlie network disruptions during early Alzheimer's disease.
- 🔗 ZonMw. <https://www.zonmw.nl/nl>

Opinie stuk:

De onbalans op de woningmarkt

Laurens van den Boezem

De gemiddelde woningprijs bedraagt in begin 2025 470.028 en dat is grofweg 10 keer een modaal inkomen waarbij je dan alle aankoopkosten uit eigen middelen moet betalen (CBS 2025). Deze woningprijs stijgt nog steeds. Een eenverdiener met een modaal inkomen kan dus geen woning kopen omdat zijn of haar leencapaciteit ongeveer 5 keer het inkomen bedraagt en velen niet beschikken over voldoende eigen geld voor alle bijkomende kosten (Nibud 2024). Op de huurmarkt is de positie van deze eenverdiener al niet veel beter.

Deze onbalans tussen vraag en aanbod kennen we al sinds de jaren negentig. In die periode werd de vrouwenemancipatie zichtbaar in de regelgeving rondom hypotheek. Kort gezegd, het inkomen van de vrouw ging volledig meetellen voor de berekening van de maximale hypotheek. Dit had een koopkrachtexplosie, lees vraagexplosie, tot gevolg op de woningmarkt. Het aanbod van woningen is echter op korte termijn redelijk constant waardoor het aanbod met een flinke time gap achter deze gestegen vraag aanhuppelt. Als de vraag veel groter is dan het aanbod dan stijgen de prijzen van koopwoningen en dat gebeurde dus ook. Woningen zijn sinds 1995 ongeveer 4,5 keer in prijs gestegen terwijl het modale inkomen slechts is verdubbeld (CBS 2023). Er zijn dus nu twee modale inkomens nodig voor de aanschaf van een modale woning. Vooral voor nieuwkomers op de woningmarkt vormt dit een steeds groter probleem. De prijsstijgingen hebben dan ook nog neveneffecten zoals beleggers en speculanten die afkomen op deze prijsstijgingen etc. De onbalans tussen vraag en aanbod op de woningmarkt kent echter meer oorzaken dan alleen de extra vraag van speculanten en beleggers.

Het aantal opsplitsingen van huishoudens door echtscheidingen of ontbinden van partnerschappen is een belangrijke reden waarom we meer m2 woonruimte consumeren in Nederland hetgeen ook een prijsopdrijvend effect heeft op zowel huren als kopen. Op dit moment wonen ruim 3,3 miljoen Nederlanders alleen in een woning, dat is bijna 1 op de 5 Nederlanders (CBS 2025).

De laatste jaren zien we dat de bevolking toeneemt. Vanaf midden jaren 90 zijn er meer dan 3 miljoen mensen bijgekomen door immigratie. Dit geeft sowieso meer behoefte aan m2 woonruimte. We zien echter ook dat Nederland vergrijsd en de autochtone bevolking krimpt. De beschikbare m2 zijn mede daardoor ook niet allemaal passend. Per woningtype en per locatie kan dit tot extremen leiden, zeker daar waar oude mensen nergens naar toe kunnen en dus in hun woning blijven zitten zo lang als ze kunnen qua gezondheid en of aanwezige voorzieningen. Er zitten op dit moment ongeveer 341000 personen van 55+ met hun huishouden in een niet voor hen geschikte woning (Rijksoverheid 2024).

Buiten dat het tweede inkomen binnen een huishouden volledig kan meetellen wordt het geld alsmaar goedkoper en dat helpt ook niet om de vraag te remmen. De nominale rente is ongeveer gehalveerd tussen 2005 en 2025 namelijk van bijna 6% naar bijna 3% (DNB 2025). Geldverstrekkers relateren de annuïteit aan de woonquote. Hoe kleiner de annuïteit hoe meer iemand kan lenen. Ten opzichte van 6% rente kan een duo met beiden een modaal inkomen circa 170.000 meer lenen bij een rentevoet van 3%. Door afspraken

Drs. Laurens van den Boezem studeerde economie aan de Universiteit van Tilburg, vervulde zijn militaire dienstplicht en was werkzaam in het hbo bij de opleidingen Bouwtechnische Bedrijfskunde en Vastgoed en Makelaardij, tevens werkzaam in een eigen vastgoedadvies-annex makelaarskantoor. Mede-initiatiefnemer voor de vereniging Beter Onderwijs Nederland en nog steeds lid. Tevens werkzaam als bestuurder in diverse maatschappelijke en kerkelijke organisaties.

tussen verschillende partijen is de maximale lening inmiddels wel begrensd. Aan de aanbodzijde van de woningmarkt is sprake van een aantal remmende factoren waardoor het aanbod nog verder achterblijft t.o.v. de vraag. Te denken valt aan allerlei regels op het gebied van milieu. Deze regels hebben naast vertragingen op de vergunning verstrekking ook een sterk prijsopdrijvend effect. Denk aan het potdicht isoleren en dan weer een mechanische ventilatie moeten toepassen. Ook het vinden van locaties wordt steeds moeilijker waardoor weer herbestemmingen nodig zijn en of oprekkingen van bestaande regels (denk aan het bouwen naast het spoor of voor de dijk).

Ook de regels omtrent inkomens en of doelgroepen remmen de commerciële ontwikkelaars in hun plannen of maken deze plannen onhaalbaar. Als er in een commercieel project ineens 40% sociale huur moet worden opgenomen dan moet de 60% vrije sector woningen wel sterk in prijs worden verhoogd. Door de keuze om te verdichten, inbreiding, komen allerlei functies en belangen steeds dichter op elkaar te zitten en daar kunnen behoorlijke belangenconflicten ontstaan. Denk hierbij bijvoorbeeld aan wind, zon of schaduw en privacy als er een toren achter je woning komt te staan. De wet geeft dan heel veel ruimte om dit conflict uit te vechten waar dan heel veel tijd mee gemoeid is, heel veel tijd en daarmee veel geld. 7 jaar voor een ontwikkeltraject tot het verkrijgen van de bouwvergunning is heel normaal.

Alles bijeen zijn er op dit moment 401.000 woningen te kort. 451.000 Huishoudens zoeken nog een woning en daar zijn maar 50.000 woningen voor beschikbaar (Rijksoverheid, 2024). Het aantal huishoudens groeit tot 2038 nog met 886.000 (CBS 2021) en de woningvoorraad zou nog met 1,1 miljoen moeten toenemen, dat zijn ruim 8 keer een gemeente als Eindhoven erbij. Daar is ruim 700 tot 750 km² grond voor nodig.

De overheid, lees het politieke midden, heeft bij de onbalans op de woningmarkt behoorlijk wat boter op het hoofd. Op de eerste plaats is het geld kunstmatig veel te goedkoop gemaakt door de politiek. Geldschepping is naast het overhevelen van geld van arbeid naar kapitaal te zien als belangrijke oorzaak. De kapitaalinkomens quote (KIQ) laat al 30 jaar een stijging zien in procentpunten van het BBP (CBS, 2025), waardoor er (te) veel geld op de kapitaalmarkt is. Het overschot op de kapitaalmarkt komt overigens ook door de de-industrialisering waardoor de KIQ. feitelijk

had kunnen dalen. Wat we de “leverage” noemen in de economie is al veel te lang veel te groot op de woningmarkt. De afgelopen decennia verdiende een huishouden met een koopwoning soms meer dan met werken.

Maar ja, Zuid-Europa overleeft bij de gratie van een lage rentevoet. Elke procent stijging van de rentevoet geeft 30 miljard aan extra rentelast voor de Italiaanse regering. Ook de wet- en regelgeving is door dezelfde overheid gemaakt en ook de keuze voor inbreiding is door de politiek gemaakt in de afgelopen jaren. Ook de bevolkingsgroei volgt op politieke keuzes van dezelfde middenpartijen.

Om nu uit de chaos op de woningmarkt te komen stuiten we allereerst op een behoorlijk dilemma namelijk hoe beheers je de gewenste prijsdaling die volgt op een evenwicht tussen vraag en aanbod op de woningmarkt. Een crisis zoals in 2008 is hierbij namelijk een reëel gevaar. Ook bij de vergunning verstrekking waarbij de belangen van de bestaande situatie terzijde geschoven worden en steeds meer risico's als acceptabel gezien worden ter wille van bouwen, bouwen, bouwen liggen valkuilen op de loer.

Wat zijn dan mogelijke oplossingen op redelijk korte termijn. Vergroot het aanbod. Kantoren herbestemmen

en ombouwen met box in box systemen om aan alle bouwvoorschriften te kunnen voldoen kan snel, zeker als je er onzelfstandige woonruimten van maakt. Leegstaande woningen koppelen aan vergunningen kan ook snel. Vaak wordt industrieel bouwen hierbij ook genoemd maar daar wordt al 40 jaar mee geëxperimenteerd zonder doorslaggevend succes. Rem de vraag. Een van de zaken waar je bij een vraagremming aan kunt denken is om de statushouders en studenten te mijden op de woningmarkt. Buitenlandse studenten, toch 131.000 in 2025 (Nuffic 2025) zorgen voor een vraagexplosie. Beiden huisvesten we dan in semi-permanente gebouwen van relatief kleine oppervlakten in apart daarvoor ingerichte sectoren. Beiden groepen zijn hier tijdelijk vandaar deze gedachten. Bij expats/ arbeidsmigranten ligt het complexer omdat die soms over veel geld beschikken en hun tijd dat zij hier verblijven ook erg uiteenloopt. De hypotheekrente zou ik niet afschaffen omdat je dan vooral weer de toetreders raakt. Wel zinvol is om de leennorm te verlagen eventueel gepaard gaand met bouwsparen.

Dit artikel is gericht op de koopmarkt. De huurmarkt bevindt zich zo mogelijk in een nog grotere chaos. De oude object- en subjectsubsidies en de huurcontracten voor onbepaalde tijd hebben de vraag en het aanbod volledig uit elkaar getrokken. Scheef wonen en lange

wachttijden zijn kenmerken van de sociale huurmarkt. De wet betaalbare huur zorgt voor nog meer frictie en verlaagt met name het aanbod van huurwoningen. De huurmarkt is in Nederland dermate complex dat het om een apart artikel vraagt.

Referenties

- CBS. (2021). Huishoudensprognose 2021-2038. Centraal Bureau voor de Statistiek. <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/dashboard-bevolking/woonsituatie/huishoudens-toekomst>
- CBS. (2023). Huizenprijzen sinds 1995. Centraal Bureau voor de Statistiek. <https://www.cbs.nl/nl-nl/cijfers/detail/83906NED>
- CBS. (2025). Huishoudens naar samenstelling. Centraal Bureau voor de Statistiek. <https://www.cbs.nl/nl-nl/cijfers/detail/37975>
- CBS. (2025). Koopwoningen; gemiddelde verkoopprijs bestaande koopwoningen. Centraal Bureau voor de Statistiek. <https://www.cbs.nl>
- CBS. (2025). <https://www.cbs.nl/nl-nl/cijfers/detail/85891NED>
- De Nederlandsche Bank (DNB). (2025). Hypotheekrente ontwikkeling. De Nederlandsche Bank. <https://www.dnb.nl/statistiek/dashboards/rente/>
- Nibud. (2024). Hypotheeknormen 2024. Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting. <https://www.nibud.nl/samenwerken/onderzoek-en-advies/hypotheek-en-kredieten>
- Nuffic. (2025). Internationale studenten in Nederland. Nuffic. <https://www.nuffic.nl>
- Rijksoverheid. (2024). Staat van de Volkshuisvesting 2024. Ministerie van BZK. <https://www.volkshuisvestingnederland.nl/onderwerpen/staat-van-de-volkshuisvesting>.
- Rijksoverheid. (2024). Nationale Woon- en Bouwagenda. Ministerie van BZK. <https://www.volkshuisvestingnederland.nl/onderwerpen/themas/nationale-woon-en-bouwagenda>

Van landschap naar landbouw, en van landbouw naar systeemvraag

Biologische landbouw in Nederland tussen historische diepte, wensbeeld en werkelijkheid

René van den Hoven

Wie over biologische landbouw schrijft alsof het slechts een hedendaagse beleids optie is, begint te laat in de tijd. Biologische landbouw krijgt pas werkelijk betekenis wanneer zij wordt geplaatst in de zeer lange geschiedenis van de wisselwerking tussen mens, landschap, bodem en voedselvoorziening. Dan verschijnt zij niet alleen als alternatief voor gangbare landbouw, maar als een modern antwoord op een veel ouder probleem: hoe organiseert een samenleving haar voedselproductie zonder de ecologische basis van die productie op termijn te ondergraven?

Die vraag is ouder dan de landbouw zelf. Al vóór de eigenlijke agrarische revolutie beïnvloedde de mens zijn omgeving op merkbare schaal. De klassieke tegenstelling tussen een “natuurlijke” wereld van jagers-verzamelaars en een “kunstmatige” wereld van boeren is daarom minder scherp dan vaak wordt aangenomen. Kaplan en collega’s laten zien dat mensen in Europa vermoedelijk al tijdens de laatste IJstijd via gecontroleerde brandstichting substantiële invloed uitoefenden op vegetatiepatronen. Hun modellen suggereren dat relatief kleine toenames in antropogene brandactiviteit een sterke reductie van bosbedekking konden veroorzaken. Gemiddeld over de gebruikte modellen nam door menselijke activiteit het verbrande oppervlak met ongeveer 20% toe, terwijl de bosbedekking met bijna 30% afnam.¹ Daarmee wordt aannemelijk dat de mens al vroeg een actor in het landschapsproces was, en niet pas vanaf de komst van akkerbouw en veeteelt.

Dat inzicht zet de landbouwtransitie in een ander licht. De mens stapte niet uit een onaangeraakte natuur in een kunstmatig productiesysteem, maar verschoof van

relatief mobiele landschapsbeïnvloeding naar steeds meer plaatsgebonden, georganiseerde en productieve vormen van landgebruik. De overgang van foerageren naar landbouw, ongeveer 12.000 jaar geleden, was volgens Larsen een van de meest ingrijpende gedrags- en dieettransities in de menselijke geschiedenis. Zij veranderde niet alleen het menu, maar ook nederzettingvormen, bevolkingsgroei, ziektepatronen, concurrentie om grond, geweld en de biologische ontwikkeling van de mens zelf. Landbouw was dus niet alleen een nieuwe techniek om voedsel te verkrijgen, maar een nieuwe beschavingsvorm. Larsen vat die omwenteling kernachtig samen: de overgang van foraging to farming “changed everything.”²

Juist omdat deze overgang zo ingrijpend was, verliep zij niet overal op dezelfde manier en ook niet met dezelfde snelheid. De archeologische en historische literatuur maakt duidelijk dat vroege landbouwgedomineerde samenlevingen lang niet zo dichtbevolkt, homogeen of productief waren als vanuit hedendaags perspectief soms wordt verondersteld. Zimmermann,

Em. Prof. dr. René van den Hoven studeerde af in 1977 aan de Universiteit Utrecht en specialiseerde zich in paardengeneeskunde. Na zijn promotie bekleedde hij managementfuncties bij Solvay Animal Health. In 2000 werd hij hoogleraar paardengeneeskunde aan de universiteit van Wenen, waar hij nu emeritus hoogleraar is. Hij is een erkend specialist, met diploma's van zowel het European College of Veterinary Pharmacology and Toxicology (ECVPT) als het College of Equine Internal Medicine (ECEIM), en is nog steeds actief als adviseur en bestuurslid in diverse organisaties voor paardenwelzijn en -gezondheid.

Hilpert en Wendt laten voor delen van West-Duitsland zien dat bevolkingsdichtheden in niet grootschalig verenigde samenlevingen doorgaans lager lagen dan oudere literatuur aannam. Zij wijzen erop dat men in reconstructies zelfs rekening moet houden met lege of dun bezette zones en dat te optimistische opschaling van lokale op archeologische vondsten gebaseerde dichtheden naar grotere regio's snel tot overschatting leidt.³ Dat is meer dan een archeologisch detail. Het onderstreept dat de agrarische omslag in onze streken geen onmiddellijke, volledige kolonisatie van het landschap inhield, maar een langdurig proces van selectieve vestiging, open ruimten, aanpassing en terugkoppeling tussen mens en omgeving.

Daarmee komen we bij een tweede belangrijk punt. Landbouw is niet alleen een verhouding tussen mens en natuur, maar ook tussen mensen onderling. Van Bavel en Thoen benadrukken in hun overzicht van rurale milieugeschiedenis dat duurzame of niet duurzame omgang met grond en hulpbronnen niet goed kan worden begrepen zonder aandacht voor eigendomsrechten, sociale verhoudingen en institutionele context. Zij bekritisieren terecht dat milieugeschiedenis te vaak beschrijvend blijft en te weinig vraagt waarom sommige samenlevingen erin slagen hun productiebasis langer in stand te houden, terwijl andere in erosie, uitputting of catastrofe eindigen. Hun kernpunt is dat rijkdom, kennis en techniek op zichzelf nog geen duurzaamheid garanderen; doorslaggevend is hoe een samenleving haar instituties inricht en hoe rechten, plichten en machtsverhoudingen rondom landgebruik zijn georganiseerd.⁴

Dat perspectief is bijzonder relevant voor de geschiedenis van Nederland. Want de Nederlandse landbouw is nooit alleen een verhaal van gewassen en dieren geweest, maar ook van waterbeheer, eigendom, gemeenschappelijk gebruik, ontginning, meststromen en bodemopbouw. Juist de zandgronden van Nederland illustreren dat scherp. Het klassieke overzicht over oude bouwlandgronden laat zien dat grote delen van het agrarisch bruikbare zandland niet van nature hoog-productief waren, maar door eeuwenlange menselijke inspanning werden opgebouwd. De donkere, humusrijke bovengronden van veel oude bouwlanden ontstonden door langdurige kunstmatige ophoging met plaggenmest uit potstallen. Dat systeem bleef in gebruik tot omstreeks 1900, toen kunstmest en veranderende bedrijfsstructuren de noodzaak van potstallen verminderden. De vruchtbaarheid van deze gronden was dus geen gegeven van de natuur, maar een historisch product van kringlopen, dierhouderij, arbeid en landschapsbeheer.⁵ Dat gegeven heeft gevolgen voor de manier waarop wij vandaag naar biologische landbouw moeten kijken. In het publieke debat wordt biologische landbouw soms voorgesteld als een sprong vooruit, soms als een romantische stap terug. Beide beelden zijn te eenvoudig. In historisch perspectief is biologische landbouw eerder een poging om productie opnieuw te verbinden met processen die in oudere landbouwsystemen nooit afwezig waren: organische stofopbouw, mestkringlopen, bodemleven, ruimtelijke verwevenheid van veehouderij en akkerbouw, en een zekere afhankelijkheid van de kwaliteit van het landschap zelf. Dat betekent niet dat biologische landbouw simpelweg een heruitgave is van

oude landbouw. De schaal, de markten, de techniek en de kennis zijn volstrekt anders. Maar het betekent wel dat de tegenstelling tussen “modern” en “ecologisch ingebed” historisch gezien minder vanzelfsprekend is dan vaak wordt aangenomen. Tegelijk zou het een vergissing zijn om uit deze lange lijn een idyllisch verleden te construeren. Ook vroegere samenlevingen putten bodems uit, kaptten bossen, vergrootten erosierisico's en schoven ecologische grenzen op. Juist daarom is het begrip Anthropoceen relevant, mits zorgvuldig gebruikt. Zalasiewicz en collega's maken een nuttig onderscheid tussen het geologische Anthropoceen, dat in chronologische regionale zin vooral aan de “Grote Acceleratie” van het midden van de twintigste eeuw wordt gekoppeld, en bredere cultuurhistorische interpretaties waarin menselijke systeeminvloed veel verder teruggaat.⁶ Dat onderscheid voorkomt begripsverwarring. In geologische zin is het moderne omslagpunt laat en scherp. In ecologische en cultuurhistorische zin loopt de menselijke herschrijving van landschappen veel verder terug in de tijd. Voor de landbouwgeschiedenis is dat laatste cruciaal: de wortels van het huidige systeem reiken diep, maar de schaal, snelheid en intensiteit van de naoorlogse landbouwmodernisering zijn van een andere orde dan de geleidelijke veranderingen van de millennia daarvoor.

Juist daar ontstaat het spanningsveld waarin biologische landbouw vandaag moet worden geplaatst. De moderne landbouw is immers niet alleen productiever geworden, maar ook abstracter. Veel van de verbanden tussen plaatselijke bodemvruchtbaarheid, lokale kringlopen en bedrijfsvorm zijn lossier geworden. Kunstmest, krachtvoerimport, specialisatie, mechanisatie en internationale markten hebben de landbouw losgemaakt uit een deel van haar vroegere lokale ecologische context. Dat was economisch krachtig en heeft de voedselproductie enorm verhoogd. Maar het had ook een prijs: een groeiende afstand tussen productie en de draagkracht van bodem, water en landschap. In dat licht krijgt biologische landbouw een andere betekenis. Zij is dan niet alleen een keurmerksysteem of een marktniche, maar ook een symptoom van een beschavingsmatige correctiebeweging. Zij verschijnt waar een samenleving aanvoelt dat de technologische bevrijding van lokale grenzen is omgeslagen in nieuwe afhankelijkheden: afhankelijkheid van externe inputs, van smalle marges, van internationale prijsdruk, van uniforme productiemodellen en van ecologische buffers die eindig blijken te zijn. Het debat over biologische landbouw gaat daarom uiteindelijk niet

alleen over residuen, gewasbescherming of hectareopbrengsten, maar over de vraag hoe ver een samenleving haar voedselvoorziening kan abstraheren van haar ecologische basis zonder die basis op termijn te beschadigen. Voor Nederland is die vraag extra scherp. Nederland is geen leeg land en ook geen agrarische frontier. Het is een oud cultuurlandschap met hoge bevolkingsdichtheid, een lange gebruiksgeschiedenis, kunstmatig gevormde bodems en een landbouw die in veel opzichten tot de meest geïntensiverde van Europa behoort. Dat maakt het debat over biologische landbouw hier onvermijdelijk anders dan in regio's waar de ruimtedruk lager is of het systeem minder dicht op de grens van zijn ecologische belastbaarheid opereert. Die historische diepte maakt ook duidelijk waarom de actuele discussie over biologische landbouw niet zinvol kan worden gevoerd als los beleidsdossier of als moreel wensbeeld alleen. Wie wil begrijpen wat biologische landbouw in Nederland vandaag betekent, moet naast die lange aanloop ook kijken naar de feitelijke uitgangspositie, naar het gewenste toekomstbeeld dat in beleid en debat circuleert, en vooral naar de vraag hoeveel daarvan onder Nederlandse omstandigheden werkelijk haalbaar is in vergelijking met de buurstaten.

Als de lange geschiedenis van landbouw iets leert, dan is het dat geen enkel landbouwsysteem uitsluitend op goede bedoelingen draait. Ieder systeem leeft van een combinatie van ecologische draagkracht, sociale organisatie, markten, eigendomsverhoudingen, kennis en politieke keuzes. Dat geldt ook voor de biologische landbouw. Juist daarom is het zinvol om de Nederlandse discussie over biologisch niet te beginnen met morele voorkeuren, maar met een nuchtere vraag: waar staan we nu eigenlijk, welk toekomstbeeld wordt nagestreefd, en hoeveel daarvan is in Nederland onder reële voorwaarden haalbaar? Dat onderscheid tussen de feitelijke uitgangspositie, het wensbeeld en de realistische ontwikkelruimte is noodzakelijk, omdat het debat over biologische landbouw anders snel vervalt in twee karikaturen. Aan de ene kant staat dan het idyllische beeld van een landbouw die met minder kunstmest, minder chemie en meer natuurlijke processen vanzelf zowel ecologisch als economisch superieur zou worden. Aan de andere kant staat de even simplistische tegenreactie dat biologische landbouw vooral lagere opbrengsten, hogere consumentenprijzen en een niche voor een kleine groep welvarende afnemers oplevert. Beide beelden bevatten een kern van waarheid, maar beide abstraheren weg van de structuur van het probleem.

De Nederlandse uitgangspositie is in Europees verband uitzonderlijk. Nederland is agrarisch klein van oppervlak, maar groot in productie, exportwaarde, specialisatie en inputintensiteit. Die productiviteit is niet los verkrijgbaar geweest. Zij is historisch opgebouwd door een combinatie van kunstmest, voerimport, mechanisatie, veredeling, energiegebruik, specialisatie en technologische verfijning. Het succes van dat model is zichtbaar in opbrengsten en handelspositie, maar evenzeer in de ecologische prijs die zich heeft opgestapeld in stikstofdruk, waterkwaliteitsproblemen, biodiversiteitsverlies en kwetsbaarheid van bodem- en landschapsfuncties. In zo'n land is biologische landbouw niet simpelweg een extra keurmerk, maar een ingreep in een zeer strak georganiseerd productiesysteem. De feitelijke uitgangspositie van biologisch in Nederland is daarbij bescheidener dan de publieke aandacht soms doet vermoeden. De factsheet over biologische landbouw stelt dat Nederland in 2024 ongeveer 91.000 hectare biologische landbouwgrond telde, goed voor ongeveer 5% van het totale landbouwareaal. Diezelfde factsheet merkt op dat Nederland in subsidie- en beleidsintensiteit achterloopt op onder meer Duitsland en Denemarken.⁷ Daarmee is meteen een ongemakkelijke vaststelling gedaan: Nederland behoort binnen Europa niet tot de voorhoede van de biologische landbouw, terwijl het wel behoort tot de meest geïntensiverde landbouwlanden van het continent.

Dat is geen toevaligheid. Juist in een land waar landbouw technisch zo efficiënt is opgevoerd, worden de drempels voor omschakeling hoger. Hogere grondprijzen, hogere kapitaallasten en hoge vaste kosten betekenen dat een daling van opbrengst per hectare of per dier niet eenvoudig kan worden opgevangen. Omschakeling naar biologisch is dan niet slechts een andere manier van bemesten of gewasbeschermen, maar vaak een aanpassing van het hele bedrijfssysteem. Voor sommige bedrijven is dat een kans; voor andere betekent het een forse spanning op het verdienmodel. Juist daarom is biologisch in Nederland nooit alleen een agronomische, maar ook een structureel-economische kwestie. Daar komt bij dat de discussie over biologische landbouw vaak te los wordt gevoerd van de Europese biogeochemische werkelijkheid. Het probleem van de moderne landbouw is niet alleen dat zij intensief is, maar dat zij opereert binnen systemen die op veel plaatsen al ecologisch overbelast zijn. Schulte-Uebbing en De Vries laten zien dat op ongeveer 85% van het Europese landbouwareaal minstens één stikstofgrens voor lucht of water wordt overschreden. Hun analyse maakt

bovendien duidelijk dat de ruimte om dit probleem alleen op te lossen met betere efficiëntie beperkt is. De gemiddelde stikstofefficiëntie in het huidige Europese landbouwsysteem ligt rond 0,64. Om de doelstellingen voor waterkwaliteit te halen zonder productieverlies zou die volgens hun berekeningen richting 0,78 moeten stijgen. In echte hotspotgebieden zou zelfs een waarde boven 0,90 nodig kunnen zijn, wat de auteurs zelf feitelijk buiten bereik achten.⁸

Dit is een cruciaal punt voor elke serieuze bespreking van biologische landbouw. Biologische productie vermindert synthetische inputs en kan gunstig uitwerken op biodiversiteit, bodemstructuur en bepaalde emissiestromen, maar zij heft de systeemdruk niet automatisch op. Nutriënten blijven circuleren, zij het via andere routes. Stikstof blijft een begrenzend en verstorende factor, ook in biologische systemen. Wie biologisch voorstelt als een vanzelfsprekende ontsnappingsroute uit stikstof-, water- en natuurproblemen, verwacht verandering van productiemethode met opheffing van fysische grenzen. Dat brengt ons bij het gewenste beeld. Beleidsmatig is de wens helder genoeg: meer biologisch areaal, meer duurzaamheid, minder externe inputs, meer natuurwaarden, meer maatschappelijke legitimiteit. Op papier is dat aantrekkelijk, juist omdat biologische landbouw meerdere ambities tegelijk lijkt te bedienen. Maar hoe aantrekkelijker het wensbeeld, des te groter de noodzaak om analytisch te onderscheiden wat er precies wordt nagestreefd. Gaat het om meer hectares biologisch? Om lagere residuen? Om meer biodiversiteit? Om stikstofreductie? Om beter inkomen voor boeren? Of om een combinatie van die doelen? Die doelen overlappen deels, maar vallen niet samen. Dat maakt politieke communicatie eenvoudig, maar uitvoering lastig.

Juist daar is de WUR-verkenning Natuurinclusief loont verhelderend, ook al gaat die studie niet specifiek over biologische landbouw. De auteurs onderzoeken of opschaling van natuurinclusieve landbouw via doelsturing met KPI's haalbaar is. Hun conclusie is bepaald niet jubelend. Zij achten lichte vormen van doelsturing, gericht op transparantie en leren, nog plausibel. Zodra het echter gaat om middelzware en zware vormen van sturing, waarin prestaties financieel beloofd of normatief afgedwongen moeten worden, stapelen de problemen zich op. Langjarige en kostendekkende beloning blijkt moeilijk binnen Europese staatssteunregels en botst bovendien met het beginsel dat de vervuiler betaalt. Voor zwaardere vormen van doel-

sturing zijn betrouwbare data, controle, handhaving en juridisch houdbare normstelling vereist, terwijl de auteurs tegelijk waarschuwen voor fraudegevoeligheid, perverse prikkels en de neiging van indicatoren om de plaats van de achterliggende doelen in te nemen.⁹ Voor de discussie over biologische landbouw is dat van groot belang. Ook biologisch leeft immers niet van moreel enthousiasme alleen, maar van omschakelbaarheid, langjarige afzet, prijsverschil, controleerbaarheid en bestuurlijke consistentie. Wat op papier wordt voorgesteld als een elegante transitie, blijkt in de praktijk afhankelijk van een hele reeks voorwaarden waaraan zelden tegelijk is voldaan. Dat maakt de groei van biologisch niet onmogelijk, maar wel trager, selectiever en conflictgevoeliger dan beleidsretoriek vaak suggereert.

De vergelijking met de buurstaten wordt in Nederland vaak gebruikt als impliciet verwijt: Duitsland en Denemarken zouden laten zien dat “het dus wel kan”, en dus zou de Nederlandse achterstand vooral het gevolg zijn van gebrek aan politieke wil. Die redenering is te gemakkelijk. Het klopt dat Duitsland en Denemarken een groter biologisch areaal hebben en sterker of consistentier op opschaling hebben gestuurd. Maar het volgt daar niet uit dat hun uitkomsten direct naar Nederland kunnen worden vertaald. Duitsland heeft een veel groter agrarisch oppervlak, meer regionale differentiatie, meer extensieve zones en een grote interne markt. Denemarken kent weliswaar ook een intensieve landbouw, maar combineert die met een andere bestuurscultuur, andere schaalverhoudingen en een ander traject van beleidssturing op biologisch. Nederland kan van beide landen leren, maar de structurele verschillen in ruimte, grondprijs, veedichtheid en landbouwspecialisatie zijn te groot om hun cijfers simpelweg als normatieve maatlat te gebruiken.⁷

Juist de internationale biodiversiteitsliteratuur helpt om dat punt scherper te formuleren. Ceaușu, Leclère en Newbold laten in een mondiale analyse zien dat noch intensivering noch uitbreiding/extensivering consequent de beste uitkomst voor biodiversiteit levert. Hun conclusie is expliciet: geen van beide strategieën presteert overal beter. Voor soortenrijkdom pakt intensivering in hun modellen beter uit dan uitbreiding in 29% van de maïslandschappen, 83,3% van de sojalandschappen, 64,2% van de tarwelandschappen en 56,7% van de rijstlandschappen. Landconversie verlaagt soortenrijkdom en totale abundantie en vergroot vaak biotische homogenisering, maar ook opbrengstverhoging binnen bestaand areaal heeft biodiversiteitseffecten, en de richting daarvan hangt sterk af van regio, landschap en

beschikbaarheid van natuurlijk habitat.¹⁰ Die uitkomst maakt het debat over biologische landbouw tegelijk moeilijker en eerlijker. Moeilijker, omdat zij onttrekt dat één model moreel of ecologisch vanzelf de beste uitkomst zou bieden. Eerlijker, omdat zij bevestigt wat historisch en agronomisch eigenlijk al bekend was: landbouwsystemen moeten worden beoordeeld in hun context. Biologische landbouw kan in sommige regio's en bedrijfstypen ecologisch rationeel en economisch houdbaar zijn. In andere situaties kan zij leiden tot opbrengstverlies zonder proportionele ecologische winst, zeker wanneer de marktafzet onvoldoende is of wanneer milieudruk elders in de keten wordt afgewenteld. Daarmee wordt biologisch niet minder interessant, maar wel minder geschikt als universele eindbestemming. Een tweede onderbelicht punt betreft de toekomst van eiwitproductie en voedselvraag. In het huidige debat wordt biologische landbouw soms losgekoppeld van de bredere vraag wat, hoeveel en in welke vorm Europa wil produceren. Dat is riskant. De literatuur over eiwittransitie laat zien dat de wereldwijde vraag naar eiwit-ingrediënten snel groeit. Ismail en collega's noemen voor de wereldwijde markt voor eiwit-ingrediënten een waarde van 38 miljard dollar in 2019 en een verwachte jaarlijkse groei van 9,1% tussen 2020 en 2027. Zij laten tegelijk zien dat plantaardige eiwitten weliswaar sterk in opkomst zijn, maar functioneel, technologisch en nutritioneel niet eenvoudig alle dierlijke toepassingen vervangen.¹¹ De oudere maar nog steeds nuttige review van Wu, Bazer en Cross herinnert er daarnaast aan dat dierlijke eiwitten mondiaal nog steeds substantieel bijdragen aan menselijke voeding en dat de vraag naar dierlijke producten in hun projecties tot 2050 verder toeneemt.¹²

Voor de Nederlandse discussie betekent dit niet dat dierlijke productie boven kritiek verheven is, maar wel dat een toekomstbeeld voor biologische landbouw niet kan worden gebouwd op impliciete veronderstellingen over een eenvoudig verdwijnende vraag naar dierlijke eiwitten. De vraag is dus niet alleen hoeveel biologisch areaal wenselijk is, maar ook welke productiesystemen binnen Europa en Nederland nog een rol blijven spelen, welke daarvan ecologisch inpasbaar zijn en op welke wijze de verhouding tussen plantaardig en dierlijk eiwit verandert. Zonder dat bredere kader blijft de discussie over biologisch te veel hangen in certificering en te weinig in voedselsysteem. Ook de technologierichting van de landbouw verdient hier aandacht. Het moderne antwoord op ecologische spanning is vaak een nieuw technologisch antwoord: precisielandbouw, sensoren, AI, robotica en smart farming. Rose en Chilvers

beschrijven dit als Agriculture 4.0 en waarschuwen terecht dat techno-centrische innovatie snel de sociale en institutionele implicaties naar de achtergrond drukt. Dat is voor biologische landbouw relevant, omdat ook dit veld gemakkelijk gevangen raakt tussen twee uitersten: enerzijds het idee dat meer technologie alle milieuproblemen oplost, anderzijds de gedachte dat ecologisch betere landbouw per definitie low-tech en kleinschalig moet zijn. Beide beelden zijn onhoudbaar. De feitelijke toekomst zal waarschijnlijk bestaan uit combinaties: meer ecologische inbedding waar dat kan, meer precisie en efficiëntie waar dat nodig is, en vooral meer systeembewustzijn dan in de vorige moderniseringsgolf gebruikelijk was.¹³

De realistische toekomst van biologische landbouw in Nederland zal daarom waarschijnlijk niet liggen in marginaliteit, maar evenmin in volledige dominantie. Het meest plausibele scenario is dat biologisch groeit, maar ongelijkmatig, selectief en afhankelijk van regio, sector en marktvrage. Groei zal vooral kansrijk zijn waar meerdere voorwaarden samenvallen: voldoende prijsruimte in de keten, langjarige beleidsconsistentie, een bedrijfsstructuur die opbrengstschommelingen kan dragen, en een landschappelijke context waarin ecologische winst niet meteen wordt opgegeten door systeemdruk van buitenaf. Dat betekent ook dat Nederland vermoedelijk geen Oostenrijks of Deens aandeel biologisch zal bereiken zonder veel diepere keuzes over voedselprijzen, import, ruimtegebruik en de omvang van sommige productiesectoren. Daarmee komen we bij de kern. De “IST”-situatie is helder genoeg om nuchterheid te rechtvaardigen: ongeveer 5% biologisch areaal, een relatief zwakke uitgangspositie vergeleken met enkele buurstaten, en een landbouwsysteem dat ecologisch weinig overcapaciteit meer heeft. Het wensbeeld is politiek aantrekkelijk, maar wordt vaak analytisch te glanzend geformuleerd. De realistische toekomst ligt waarschijnlijk in gestage, maar niet explosieve groei van biologische landbouw als onderdeel van een gedifferentieerd landbouwlandschap, niet als universele blauwdruk. Wie dat teleurstellend vindt, verwacht misschien wensdenken met strategie. Maar de geschiedenis van landbouw laat iets anders zien. Duurzame systemen ontstaan zelden uit morele helderheid alleen. Zij ontstaan waar ecologische grenzen, economische structuren, institutionele prikkels en culturele verwachtingen voldoende lang in dezelfde richting worden geduwd. Dat is minder glanzend dan veel transitieverhalen suggereren, maar waarschijnlijk de enige manier waarop biologische landbouw in Nederland werkelijk meer kan worden dan een goedbedoeld etiket.

Referenties

1. Kaplan JO, Pfeiffer M, Kolen JCA, Davis BAS. Large scale anthropogenic reduction of forest cover in Last Glacial Maximum Europe. *PLoS One*. 2016;11(11):e0166726.
2. Larsen CS. The past 12,000 years of behavior, adaptation, population, and evolution shaped who we are today. *Proc Natl Acad Sci U S A*. 2023;120(4):e2209613120.
3. Zimmermann A, Hilpert J, Wendt KP. Estimations of population density for selected periods between the Neolithic and AD 1800. *Hum Biol*. 2009;81(2-3):357-380.
4. Van Bavel B, Thoen E. Rural history and the environment: a survey of the relationship between property rights, social structures and sustainability of land use. 2013.
5. Pape JC. Oude bouwlandgronden in Nederland. *Geoderma/Boor en Spade*. 1970;4(3):229-255.
6. Zalasiewicz J, Waters CN, Ellis EC, et al. The Anthropocene: comparing its meaning in geology (chronostratigraphy) with conceptual approaches arising in other disciplines. *Earths Future*. 2021;9:e2020EF001896.
7. Stichting Wetenschappelijk Bureau BBB. Factsheet over biologische landbouw en mogelijk verschil in omzetting door de lidstaten van Regulation (EU) 2018/848. 2025.
8. Schulte-Uebbing L, De Vries W. Reconciling food production and environmental boundaries for nitrogen in the European Union. *Sci Total Environ*. 2021;786:147427.
9. Nieuwenhuizen W, Walther C, Kuindersma W, Berkhof M. Natuurinclusief loont: Een verkenning van de (on)mogelijkheden om met doelsturing op basis van KPI's 50 procent natuurinclusief landbouwareaal in Nederland te realiseren. Wageningen Environmental Research; 2024.
10. Ceaușu S, Leclère D, Newbold T. Geography and availability of natural habitat determine whether cropland intensification or expansion is more detrimental to biodiversity. *Nat Ecol Evol*. 2025.
11. Ismail BP, Senaratne-Lenagala L, Stube A, Brackenridge A. Protein demand: review of plant and animal proteins used in alternative protein product development and production. *Anim Front*. 2020;10(4):53-63.
12. Wu G, Bazer FW, Cross HR. Land-based production of animal protein: impacts, efficiency, and sustainability. *Ann N Y Acad Sci*. 2014;1328:18-28.
13. Rose DC, Chilvers J. Agriculture 4.0: Broadening responsible innovation in an era of smart farming. *Front Sustain Food Syst*. 2018;2:87.

Bijtijds

colofon

Bijtijds is een uitgave van het Wetenschappelijk Bureau van de BoerBurgerBeweging (BBB).

De in dit magazine geuite meningen en standpunten zijn uitsluitend die van de betreffende auteurs en weerspiegelen niet noodzakelijkerwijs het standpunt van het Wetenschappelijk Bureau van BBB of van BBB in het algemeen.

Auteurs Bijtijds #5

Mr. Mart Kievits, Drs. Laurens van den Boezem, Dr. Niels Falch, Em. Prof. dr. René van den Hoven Sander Smit MSc en dr. Jessika van Leeuwen

Redactie

Drs. Stephan Nuij, Niek Kelders MSc & MA

Uitgever

Wetenschappelijk Bureau BBB
E: wetenschappelijkbureau@boerburgerbeweging.nl
I: wetenschappelijkbureaubbb.nl

Verschijningsfrequentie

Tweemaandelijks (5 keer per jaar)

Copyright

© 2026 Wetenschappelijk Bureau BBB. Overname van artikelen is toegestaan met bronvermelding